

เล่ม ๗ จุลลวักค์ ภาค ๒

ได้กล่าวแล้วว่า จุลลวักค์ มี ๒ เล่ม คือเล่ม ๖ กับเล่ม ๗ เล่ม ๖ ที่ย่อมาแล้วมี ๔ หมวด หรือ ๔ ชั้นระกะ ในเล่ม ๗ มี ๘ หมวด หรือ ๘ ชั้นระกะ ดังต่อไปนี้

๑. ขุททกวัตถุชั้นระกะ (หมวดว่าด้วยเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ) เรื่องที่กล่าวในหมวดนี้เป็นเรื่องเบ็ดเตล็ด เช่น ข้อปฏิบัติในเวลาอาบน้ำ การดมหรสพ ข้อห้ามและอนุญาตเกี่ยวกับบาตร เป็นต้น จนถึงเรื่องเครื่องใช้ที่ทำด้วยโลหะ ทำด้วยไม้และทำด้วยดินเหนียว
๒. เสนาสนชั้นระกะ (หมวดว่าด้วยที่อยู่อาศัย) ในหมวดนี้กล่าวถึงเรื่องสถานที่อยู่อาศัย เครื่องใช้ เช่น เติงตั่ง ผ้าปูหนึ่งปูนอน เครื่องใช้ประจำในที่อยู่ ตลอดจนการก่อสร้าง เป็นต้น
๓. สังฆพาหชั้นระกะ (หมวดว่าด้วยสงฆ์แตกกัน) เล่าเรื่องพระเวทหัตถคิดประทุษร้าย พระพุทธเจ้าแต่ไม่สำเร็จ จนถึงเหตุการณ์ที่ทำให้พระเวทหัตถาเจียนเป็นโลหิต และเรื่องการทำสงฆ์ให้แตกกัน พร้อมทั้งข้อกำหนดต่าง ๆ เกี่ยวกับการที่สงฆ์แตกกัน
๔. วัตถชนชั้นระกะ (หมวดว่าด้วยวัตรหรือข้อปฏิบัติ) ว่าด้วยวัตรหรือข้อปฏิบัติต่าง ๆ
 - ๑๓ เรื่องคือข้อปฏิบัติของภิกษุผู้เป็นอาคันตุกะ ข้อปฏิบัติของภิกษุผู้เป็นเจ้าของถิ่น ข้อปฏิบัติของภิกษุผู้จะเดินทางจากไป ข้อปฏิบัติในโรงอาหาร ข้อปฏิบัติของภิกษุผู้บิณฑบาต ข้อปฏิบัติของภิกษุผู้อยู่ป่า ข้อปฏิบัติเนื่องด้วยที่อยู่อาศัย ข้อปฏิบัติในเรือนไฟ ข้อปฏิบัติเกี่ยวกับวัจจกฏี (ส้วม) ข้อปฏิบัติต่ออุปัชฌายะ ข้อปฏิบัติต่อสหวิหาริก ข้อปฏิบัติต่ออาจารย์ ข้อปฏิบัติต่ออันตเวตลิก
๕. ปาฏิโมกขรูปนชั้นระกะ (หมวดว่าด้วยการงดหรือหยุดสวดปาฏิโมกข์) กล่าวถึงการหยุดสวดปาฏิโมกข์ เพราะมีภิกษุผู้ไม่บริสุทธิ์ปนอยู่ด้วย พร้อมทั้งเงื่อนไขต่าง ๆ เป็นอันมาก
๖. ภิกขุณีชั้นระกะ (หมวดว่าด้วยนางภิกษุณี) กล่าวถึงความเป็นมาของนางภิกษุณี และข้อปฏิบัติ ข้อห้าม ข้ออนุญาตต่าง ๆ เกี่ยวกับนางภิกษุณี
๗. ปัญจสตติกชั้นระกะ (หมวดว่าด้วยพระอรหันต์ ๕๐๐ ซึ่งทำสังคายนาครั้งที่ ๑) พรรณนาเหตุการณ์ภายหลังพุทธปรินิพพานถึงการทำสังคายนาครั้งที่ ๑
๘. สัตตสตติกชั้นระกะ (หมวดว่าด้วยพระอรหันต์ ๗๐๐ ซึ่งทำสังคายนาครั้งที่ ๒) พรรณนามูลเหตุและการดำเนินในการทำสังคายนาครั้งที่ ๒



ขยายความ

๑. ขุททกวัตตขันธ์กะ (หมวดว่าด้วยเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ)

เรื่องเกี่ยวกับการอาบน้ำ

ทรงปรารภการกระทำของภิกษุณีพาศิย ซึ่งมิผู้ติเตียน จึงตรัสห้ามมิให้ภิกษุเอากายลี้กับต้นไม้ ลี้กับเสา ลี้กับข้างฝา ในขณะที่อาบน้ำ ทรงปรับอาบัติทุกกฎแก่ผู้ล่วงละเมิด (เพราะชาวบ้านคิดว่า ทำเหมือนนกกมยปล้ำ)

ทรงห้ามอาบน้ำเอากายลี้ที่แผ่นดินกระดาน (ที่เขาทำเป็นตาหมากรุก แล้วเอาจุณโรยไว้ใช้ลี้กาย) อนึ่ง ทรงห้ามใช้เครื่องลี้กายด้วยของไม่ควร เช่น ไม้ทำเป็นรูปมือ หรือจักเป็นพันมังกร และเกลียวเชือกที่คม เอาหลังต่อหลังลี้กันก็ห้าม ทรงปรับอาบัติทุกกฎแก่ผู้ล่วงละเมิด (เพราะมีผู้ติเตียนว่าทำเหมือนอย่างคฤหัสถ์ผู้บริโศกคาม) ทรงอนุญาตไม้ไม้จักเป็นซี่^๑ และให้ใช้เกลียวผ้า หรือฝามือถูตัวได้

ห้ามใช้เครื่องประดับแบบคฤหัสถ์

ทรงห้ามประดับกายด้วยตุ้มหู สายสร้อย สร้อยคอ สร้อยเอว เข็มขัด บานพับ (สำหรับรัดแขน) กำไลมือและแหวน ทรงปรับอาบัติทุกกฎแก่ผู้ทำเช่นนั้น

ข้อห้ามเกี่ยวกับผม

ทรงห้ามไว้ผมเกิน ๒ เดือน หรือไว้ผมยาวเกิน ๒ นิ้ว อนึ่ง ทรงห้ามใช้แปรงใช้หวี ใช้มือต่างหวี ใช้น้ำมัน หรือน้ำมันเจือน้ำใส่ผม ซึ่งเป็นอย่างคฤหัสถ์ผู้บริโศกคาม ทรงปรับอาบัติทุกกฎแก่ผู้ทำเช่นนั้น

ข้อห้ามเกี่ยวกับการส่องกระจกหรือแว่น

ทรงห้ามมองดูเงาหน้าในแว่น (โลหะขัดเงา) หรือในภาชนะน้ำ (เพราะชาวบ้านติเตียนว่าทำเหมือนคฤหัสถ์ผู้บริโศกคาม) มีเหตุสมควร เช่น เป็นแผลที่หน้า ทรงอนุญาตให้ดูได้

ข้อห้ามทาหน้าทาดัว

ทรงห้ามผัดหน้า ไล้หน้า (ใช้ฝุ่นละลายน้ำ ทาแห้งแล้วลูบให้เสมอ) ทาหน้า (เช่น ทาแป้ง) เจิมหน้า ย้อมตัว ย้อมทั้งตัวทั้งหน้า ทรงปรับอาบัติทุกกฎแก่ผู้ทำเช่นนั้น ใช้ฝุ่นผัดหน้า เพื่อรักษาโรคได้ (ในเรื่องกล่าวว่า รักษาโรคตา ฝุ่นนั้นคงผสมยาบางอย่าง)

^๑ ไม้จักเป็นซี่ คือ ไม้ทำให้เป็นซี่ ๆ - ม.พ.ป.



ห้ามดูฟ้อนรำและห้ามขับด้วยเสียงอันยาว

ทรงห้ามไปดูฟ้อนรำขับร้อง ทรงห้ามขับธรรมด้วยเสียงขับอันยาว ทรงแสดงโทษ ๕ ประการ (ดูหน้า ๑๑๑ หมายเลข ๖๕) แต่ทรงอนุญาตให้สวดสรภัญญะ (สวดใช้เสียงที่ไม่เสียดสมณสารูป)

ห้ามใช้ผ้าขนแกะ

ทรงห้ามใช้ผ้าขนแกะที่มีขนอยู่ภายนอก ซึ่งคลุ่หัสถ์ใช้กัน ทรงปรับอาบัติทุกกฎแก่ผู้ล่วงละเมิด

ข้อห้ามและอนุญาตเกี่ยวกับผลไม้

ทรงห้ามฉันมะม่วง เพราะภิกษุจฬัพคคีย์ให้คนสอยมะม่วงในพระราชอุทยานของพระเจ้าพิมพิสาร ซึ่งอนุญาตให้พระฉันผลไม้ได้ จนพระเจ้าพิมพิสารจะเสวยเองก็ไม่ได้เสวยผ่านเปลือกมะม่วงใส่แกง อนุญาตให้ฉันได้ ในที่สุดทรงอนุญาตให้ฉันผลไม้ได้ทุกชนิด ถ้าเป็นของควรแก่สมณะ ๕ อย่าง คือเอาไฟลี้^๑ เอามีตกริต^๒ เอาเล็บจิก (หมายถึงที่คนอื่นทำให้) ผลไม้ที่ไม่มีเมล็ด ผลไม้ที่ปล่อนเปลือกออกแล้ว (การฉันผลไม้ในครั้งพุทธกาล คงใช้ขบเคี้ยวเพื่อรักษาประเพณีที่ว่า นักบวชไม่ควรทำลายพืชตามความนิยมของคนในครั้งนั้น จึงต้องมีข้อกำหนดให้ทำให้ควรก่อน)

ตรัสสอนให้แผ่เมตตา

ภิกษุญูกัด ถึงแก่มรณภาพ จึงตรัสสอนให้แผ่เมตตาในสกุลพญาฐ์ทั้งสิ้น รวมทั้งหมู่สัตว์ทั้งหลายไม่เลือกกว่า ๒ เท้า ๔ เท้า มีเท้ามากหรือไม่มีเท้า ขอให้สัตว์เหล่านั้นจงพบเห็นแต่สิ่งที่ดีงาม

ห้ามตัดองคชาต

ภิกษุรูปหนึ่งเกิดความกำหนัด จึงตัดองคชาตทิ้ง พระผู้มีพระภาคทรงติเตียนและทรงบัญญัติพระวินัย ห้ามตัดองคชาต ถ้าตัด ต้องอาบัติตุลลัจจัย

^๑ ทำให้สุก - ม.พ.ป.

^๒ ตัด ผ่า - ม.พ.ป.



ข้อห้ามและอนุญาตเกี่ยวกับบาตร

ทรงปรารภพระปิณฑโหลก ภราทวาชะ ผู้ได้บาตรไม้จันทน์มา เพราะแสดงอำนาจจิต เห็นเจ้าลัทธิตั้งหก พระผู้มีพระภาคทรงทราบ จึงทรงบัญญัติพระวินัย ห้ามแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ แก่คฤหัสถ์ ถ้าแสดงต้องอาบัติทุกกฏ อนึ่ง ทรงสั่งให้ทำลายบาตรไม้จันทน์นั้น เพื่อใช้การอย่างอื่น เช่น บดเป็นยาหยอดตา แล้วตรัสห้ามใช้บาตรไม้ และปรับอาบัติทุกกฏแก่ผู้ใช้

อนึ่ง ทรงห้ามใช้บาตรที่ทำด้วยทอง เงิน แก้วมณี แก้วไพฑูรย์ แก้วผลึก สำริด แก้วหุง ดินบุก สังกะสี ทองแดง (รวมเป็น ๑๑ ทั้งบาตรไม้) ทรงอนุญาตบาตร ๒ ชนิด คือบาตรเหล็กและบาตรดิน

ทรงอนุญาตให้ใช้เชิงบาตร (เพื่อกันก้นบาตรเสียดสี) แต่ไม่อนุญาตเชิงบาตร ที่ทำด้วยทอง เงิน หรือวิจิตรงดงาม ทรงอนุญาตที่ทำด้วยดินบุกหรือสังกะสี

ทรงห้ามเก็บบาตรทั้งที่ยังเปียกน้ำ ทรงอนุญาตให้ตากแดดหรือแดดให้หมาดน้ำ ตากแล้ว จึงเก็บบาตร ทรงห้ามเก็บบาตรไว้กลางแดด ทรงอนุญาตให้ตากไว้กลางแดดครู่หนึ่งแล้วจึงเก็บ

ทรงอนุญาตที่รองบาตร เพื่อกันบาตรถูกลมพัดคลิ้งไปแตก ทรงห้ามเก็บบาตรบนพนัก บนพริ้ง (ชานนอกพนัก) ทรงอนุญาตเครื่องรองบาตรเวลาคว่ำบาตร (ไม่ให้ปากบาตรจรดกับพื้น) เป็นเครื่องรองหญ้าหรือผ้าก็ได้

ทรงอนุญาตชั้นเก็บบาตร (เพื่อกันปลวกขึ้นผ้าหรือเสื้อที่รองบาตร) ทรงอนุญาต ภาชนะปากกว้าง สำหรับวางบาตร (เพื่อกันบาตรคลิ้งลงมาจากชั้น) ทรงอนุญาตถุงบาตร (เพื่อกันมิให้ก้นบาตรจรดกับภาชนะสำหรับเก็บ) ทรงห้ามแขวนบาตร (ไว้กับสิ่งที่ยื่นออกมาจาก ข้างฝา เช่น ลูกประสัก) ทรงห้ามเก็บบาตรไว้บนเตียง บนตั่ง บนดัก บนร่ม (เพื่อกันตกแตก) อนึ่ง ทรงห้ามผลักบานประตูเมื่อยังถือบาตรอยู่ และห้ามใช้กะทะดิน กะโหลกน้ำเต้า กะโหลกหัวผี ต่างบาตร นอกจากนั้นยังทรงห้ามทั้งเศษอาหาร ก้างปลา กระจุก เนื้อ และน้ำเป็นเดน เช่น น้ำบัววนปากลงในบาตร

ทรงอนุญาตมีดและเข็ม

ต่อจากนั้น เล่าเรื่องทรงอนุญาตมีดสำหรับตัดผ้า พร้อมทั้งอนุญาตพลอกมีด และทรง อนุญาตด้ามมีด แต่ไม่อนุญาตด้ามที่ทำด้วยทอง เงิน วิจิตรงดงาม ทรงอนุญาตด้ามมีดที่ทำ ด้วยกระดูก งา เขาสัตว์ ไม้อ้อ ไม้ไผ่ ไม้ ยางไม้ ผลไม้ โลหะและขนดสังข์

ภิกษุสมัยนั้นใช้ชนไก่บ้าง ซี่ไม้ไผ่บ้างเย็บจีวร ปรากฏว่าไม่เรียบร้อย จึงทรงอนุญาต เข็ม และเพื่อป้องกันเข็มเป็นสนิม ทรงอนุญาตกล่องเข็ม และผงที่ใส่ลงไปกันสนิม รวมทั้ง อนุญาตให้สอดเข็มไว้ในซี่ผิง



ทรงอนุญาตและห้ามเกี่ยวกับไม้แบบหรือสะดึง

ทรงอนุญาตไม้แบบหรือไม้สะดึง และเชือกขึงรัดจักรเข้ากับไม้สะดึงแล้วเย็บตลอดจนวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้การเย็บผ้าเป็นไปโดยเรียบร้อย

ทรงห้ามเหยียบไม้แบบ ทั้งที่ยังมีไต้ล้างเท้า แม้เท้ายังเปียกอยู่ก็ห้ามเหยียบ รวมทั้งห้ามเหยียบไม้แบบทั้งที่ใส่รองเท้า

ทรงอนุญาตสนับนิ้ว (เพื่อกันเข็มตำนิ้วในขณะที่เย็บผ้า) แต่ไม่อนุญาตสนับนิ้วที่ทำด้วยทอง เงิน ทรงอนุญาตเช่นเดียวกับด้ามมีด คือที่ทำด้วยกระดูก เป็นต้น ทรงอนุญาตที่ใส่เข็มมีด สนับนิ้ว และถุงใส่สนับนิ้ว ด้าย สำหรับคล้องบา (เวลานำเครื่องใช้เหล่านั้นติดตัวไป)

ทรงอนุญาตโรงไม้แบบ (กลึงศาลา) และมณฑปไม้แบบ และทรงอนุญาตให้ยกพื้นกันน้ำท่วม ทรงอนุญาตให้ก่อที่ยกพื้นด้วยอิฐ ติลา หรือไม้ ทรงอนุญาตให้มีบันไดและราวบันได (เพื่อขึ้นสู่ยกพื้น)

ผงหญาในโรงไม้แบบตกลงมา (จากหลังคา) จึงทรงอนุญาตให้ใช้ไม้ระแนงถี่ และฉาบปูน และทาสีเป็นต้น ตลอดจนทรงอนุญาตให้มีห่วงแขวนจักรและราวจักร อนึ่ง เมื่อเสร็จกลึงแล้ว ทรงอนุญาตให้เก็บไม้แบบให้ดี เช่น ให้มีไม้ไผ่หรือด้ามไม้ประกบข้างในเพื่อกันไม้แบบแตก ให้มีเชือกรัด ให้แขวนไม้แบบไว้กับประลักษ์หรือขอ (เพื่อกันตก หรือดีกว่าพึงไว้ซึ่งอาจจะล้มลงมาแตก)

ทรงอนุญาตถุงใส่ของ สายคล้องบา ผ้ากรองน้ำ และมุ้ง

ทรงอนุญาตถุงใส่ยา ถุงใส่รองเท้า และสายสำหรับคล้องบา ทรงอนุญาตให้ใช้ผ้ากรองน้ำ ผ้ากรองมีด้ามและกระบอกกรองน้ำ เมื่อภิกษุอื่นขอใช้ผ้ากรองน้ำ ภิกษุที่ถูกขอไม่ให้ ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุเดินทางไกล ไม่มีผ้ากรองน้ำ ต้องอาบัติทุกกฏ ถ้าไม่มีผ้ากรองน้ำหรือกระบอกกรองน้ำ ให้อริชฐานชายผ้าสังฆาฏิเป็นผ้ากรองน้ำ ในการก่อสร้างทรงอนุญาตเครื่องกรองน้ำขนาดใหญ่ ๒ ชนิด และทรงอนุญาตมุ้งสำหรับกันยุง

ทรงอนุญาตการจรงกรมและเรือนไฟ เป็นต้น

ทรงปรารภคำแนะนำของหมอชิว โกมารภักจ จึงทรงอนุญาตการจรงกรม (เดินไปมาอบรมจิตใจเป็นการออกกำลัง) และเรือนไฟสำหรับบอบกาย (ให้แห้งออกแบบอาบน้ำด้วยไอน้ำ) ต่อจากนั้นทรงอนุญาตให้ปรับปรุงที่จรงกรมให้ดีขึ้น มีโรงจรงกรมยกพื้นกันน้ำท่วม บันได ราวบันได ส่วนเรือนไฟ ทรงอนุญาตส่วนประกอบและเครื่องปรับปรุงต่าง ๆ เช่น ปล่องไฟ



วางระบายน้ำเพื่อกันน้ำเฉอะแฉะ ทรงห้ามมิขุเปลือยกายให้วักัน หรือถูลังให้กัน ตลอดจนห้ามเปลือยกายให้ของ รับของ เคี้ยวอาหาร ฉันทอาหาร ลืมรส ดื่มน้ำ ทรงปรับอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุผู้ทำเช่นนั้น

ทรงปรารภน้ำดื่ม จึงทรงอนุญาตให้มีน้ำดื่ม และเครื่องประกอบต่าง ๆ ในการนั้น เช่น ชันน้ำทำด้วยโลหะ ทำด้วยไม้ หรือหนังสัตว์ รวมทั้งโรงเก็บน้ำดื่ม ฝาปิดที่เก็บน้ำ รังน้ำ ตุ่มน้ำ

ทรงอนุญาตที่อาบน้ำที่มีวางระบายน้ำ มีฝักัน และทรงอนุญาตผ้าเช็ดตัว^๑ อึ่ง ทรงอนุญาตสระน้ำและให้ก่อขอบสระได้ด้วยอิฐ ศิลา หรือไม้ ทรงอนุญาตให้มีบันไดราวบันได และทรงอนุญาตให้มี เหมื่อน้ำ ท่อน้ำ (เพื่อระบายน้ำในสระ) ในที่สุด ทรงอนุญาตเรือนไฟที่มุ่งหลังคาเป็นรูปวงกลม^๒

เรื่องที่นั่ง ที่นอน และที่ใส่อาหาร

ทรงห้ามอยู่ปราศจากผ้าปูนั่งตลอด ๔ เดือน ทรงปรับอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุล่วงละเมิด^๓ ทรงห้ามนอนบนที่นอนที่เกลี่ยด้วยดอกไม้ ทรงอนุญาตให้รับของหอมได้ โดยให้เจิม ๕ นิ้ว ไว้ที่บานประตู ทรงอนุญาตให้รับดอกไม้ได้ แต่ให้เก็บไว้ข้างหนึ่งในวิหาร ทรงอนุญาตผ้าปูนั่งที่ทอดด้วยขนสัตว์ และไม่ต้องอธิษฐาน (คือตั้งใจเอาไว้ใช้) หรือวิกัป (ทำให้เป็นสองเจ้าของ)

ทรงห้ามฉันทอาหารในลุ้ง (ภาชนะใส่อาหาร ที่ทำด้วยทองแดง หรือเงิน ฝรั่งสันนิษฐานว่าเป็นแก้วอันวมที่ประดับงดงาม ซึ่งไกลไปจากคำอธิบายของอรรถกถา) ภิกษุเป็นไข้ ไม่สามารถถือบาตรไว้ในมือขณะฉันได้ จึงทรงอนุญาตที่รองที่ทำด้วยไม้

ห้ามฉันทอาหาร ดื่มน้ำในภาชนะเดียวกัน เป็นต้น

ทรงห้ามฉันทอาหารในภาชนะเดียวกัน ห้ามดื่มน้ำในถ้วยเดียวกัน ห้ามนอนร่วมกันบนเตียงเดียวกัน บนผ้าปูนอนเดียวกัน ในโป่งเดียวกัน (ใช้ผ้าห่มร่วมกัน) เหมือนอย่างคฤหัสถ์ ผู้บริโภคมก ทรงปรับอาบัติทุกกฏแก่ผู้ล่วงละเมิด

^๑ อรรถกถาหมายถึง เมื่อขึ้นจากน้ำควรมีที่รองเหยียบกันน้ำเลอะเทอะ ต่อไม่มีจึงให้ใช้ผ้า

^๒ นิลเสข ชนตาขร โบราณแปลกันว่า เรือนไฟที่ไม่มีรอยมุง

^๓ จากข้อนี้ แสดงว่าผ้าปูนั่งเป็นบริวารจำเป็นสำหรับพระ เวลานั่งบนพื้นจิวรจะได้ไม่สกปรก ยิ่งอยู่ป่ายิ่งจำเป็นมาก



การลงโทษคำว่าบาตรแก้วัทธมะลิจฉวี

วัฑฒะลิจฉวี เป็นพวกของพระเมตตियะและภุมมชกะ รู้ว่าพระพวกนั้นไม่ชอบ พระทัฬหฬัลลบุตร (ผู้เป็นพระอรหันต์) จึงวางอุบายกำจัดพระทัฬหฬัลลบุตร โดยไปฟ้อง พระพุทธานุญาตว่า พระทัฬหฬัลลบุตรทำชู้ด้วยภริยาตน พระผู้มีพระภาคทรงประชุมสงฆ์ ใต้สวน ได้ความเป็นสัตย์ว่า เป็นการแก่งแย่งความกัน จึงทรงแนะนำสงฆ์ให้ลงโทษคำว่าบาตรแก้วัทธมะลิจฉวี

ทรงกำหนดองค์ ๘ สำหรับอุบาสกที่ควรคว่ำบาตร คือ

๑. ขวนขวายเพื่อเสื่อมลาภแก่ภิกษุ
๒. ขวนขวายเพื่อความเสียหายแก่ภิกษุ
๓. ขวนขวายเพื่ออยู่ไม่ได้แก่ภิกษุ
๔. ด่า หรือบริภาษภิกษุ
๕. ทำภิกษุให้แตกกับภิกษุด้วยกัน
๖. ตีเตียนพระพุทธานุญาต
๗. ตีเตียนพระธรรม และ
๘. ตีเตียนพระสงฆ์

ต่อจากนั้น ทรงแสดงวิธีสวดประกาศคว่ำบาตรโดยละเอียด เมื่อพระอาณนที่ไปแจ้งให้ วัฑฒะลิจฉวีทราบ ว่า บัดนี้สงฆ์ได้คว่ำบาตร ไม่เกี่ยวข้องด้วยแล้ว วัฑฒะลิจฉวีเสียใจถึงสลบ^๑ มิตร อำมาตย์ ญาตีสาลโหิต^๒ จึงแนะนำให้ไปกราบขอร้อง ขอขมาพระผู้มีพระภาค ซึ่งวัฑฒะลิจฉวี ได้ปฏิบัติตาม เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงเห็นว่าวัฑฒะลิจฉวีสำนึกตนยอมรับผิด จึงตรัสแนะนำให้ สงฆ์ประกาศหยายบาตร โดยให้วัฑฒะลิจฉวีเข้าไปกราบสงฆ์ขอให้หยายบาตร แล้วให้สงฆ์ สวดประกาศหยายบาตร

เรื่องผ้าขาวที่ไม่ให้เหยียบและเหยียบได้

โพธิราชกุมารฉลองปราสาท นิมนต์พระผู้มีพระภาคพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ไปฉัน ทรงให้ ปลูกผ้าขาวไว้ตลอดจนถึงชนบทได้ พระผู้มีพระภาคไม่ทรงเหยียบ (มีเกร็ดเล่าว่า โพธิราชกุมาร

^๑ การคว่ำบาตร คือไม่ยอมรับอาหารจากผู้นั้น ไม่ติดต่อเกี่ยวข้องด้วย ดูไม่น่ากระทบกระเทือนอะไร แต่เหตุไหน จึงเสียใจถึงสลบ เห็นได้ว่า เป็นการเสื่อมเสียทางสังคมอย่างร้ายแรง วัฑฒะลิจฉวีจึงรีบแก้ไขอย่างไม่ทูลถามหาโทษต่อไปอีก

^๒ ญาตีสาลโหิตมีความผูกพันทางสายโลหิต - ม.พ.ป.



อธิษฐานว่า ถ้าจะได้บุตรขอให้ทรงเหยียบ) ต่อมาทรงปรารภเรื่องนั้น จึงตรัสห้ามมิให้เหยียบ
ผ้าขาว ถ้าเหยียบ ต้องอาบัติทุกกฏ

ถ้าเจ้าของงานขอให้เหยียบเพื่อเป็นมงคล ทรงอนุญาตให้เหยียบได้ แม้ผ้าเช็ดเท้า
ก็ทรงอนุญาตให้เหยียบได้

นางวิสาขาถวายของใช้

นางวิสาขานำหมอน้ำ ที่เช็ดเท้าทำเป็นรูปฝักบัว ไม้กวาดไปถวาย พระผู้มีพระภาค
ทรงรับหมอน้ำและไม้กวาด และตรัสอนุญาตให้ภิกษุใช้ได้ ตรัสห้ามใช้ที่เช็ดเท้าที่ทำเป็นรูปฝักบัว
ส่วนเครื่องเช็ดเท้าที่ทำด้วยหินกระเบื้อง และหินฟองน้ำ ทรงอนุญาตให้ใช้ได้

นางวิสาขานำพัด และพัดใบตาลไปถวาย ทรงรับและทรงอนุญาตให้ภิกษุใช้ได้
ทรงอนุญาตให้ใช้พัดสำหรับไล่ตัวแมลง แต่ไม่ทรงอนุญาตพัดที่ทำด้วยขนจามรี ทรงอนุญาต
พัด ๓ อย่าง คือที่ทำด้วยเปลือกไม้ ทำด้วยใบเป้ง และที่ทำด้วยขนเป็กนกยูง

ทรงอนุญาตและห้ามใช้ร่ม

ครั้งแรกทรงอนุญาตให้ใช้ร่ม ภายหลังภิกษุฉันพัคคีย์กางร่มเที่ยวไปในที่ต่าง ๆ มีผู้
ติเตียนว่า ทำอย่างมหาอำมาตย์ จึงทรงห้ามใช้ร่ม แต่ทรงผ่อนผันให้ใช้ร่มได้เมื่อไม่สบาย เมื่อใช้
ภายในวัด หรือในบริเวณวัด (ถือเอาความว่า ถ้าใช้ร่มเพื่อป้องกันแดดฝนธรรมดา ก็อนุญาตให้
ใช้ได้ ในข้อว่า ถ้าไม่ใช่ไม่สบาย แต่ถ้าใช้ร่มเพื่อแสดงเกียรติ เช่น มหาอำมาตย์ หรือพระราช
ทรงห้าม)

ทรงห้ามและอนุญาตไม้คาน สาแทรก

ครั้งแรกทรงห้ามภิกษุมิให้ใช้ไม้คาน สาแทรก นำของไปในที่ต่าง ๆ ต่อมาภิกษุ
ป่วยไข้ ต้องการใช้ไม้คานคอนของไป ก็ทรงอนุญาต โดยให้สงฆ์สวดประกาศสมมติให้เป็น
พิเศษ ต่อมาอีก มีภิกษุป่วยไข้ ต้องการใช้สาแทรกสำหรับหิ้วบาตรไป ก็ทรงอนุญาต โดยให้
สงฆ์ประกาศสมมติให้เป็นพิเศษ ต่อมาเมื่อความจำเป็นที่ภิกษุป่วยไข้จะใช้ทั้งไม้คานทั้งสาแทรก
ก็ทรงอนุญาต และให้สงฆ์สวดสมมติเช่นเคย

เรื่องอาเจียนและเมสึดข้าว

ภิกษุรูปหนึ่งเป็นโรคอาเจียน อาเจียนออกมาแล้วก็กลืนเข้าไป ถูกกล่าวหาว่าฉันอาหาร
ในเวลาวิกาล พระผู้มีพระภาคจึงทรงอนุญาตพิเศษสำหรับภิกษุผู้เป็นโรคนี้นี้ แต่ห้ามว่า ถ้าอาเจียน
ออกจากปากไปแล้วไม่ให้กลืนกินเข้าไปอีก



ในโรงฉันมีเมล็ดข้าวเปลือกนกล่น มีผู้ตีเตียน พระผู้มีพระภาคจึงทรงอนุญาตว่า ของที่เขาถวายที่ตก ให้เก็บขึ้นฉันเองได้ เพราะทนายบริจจาคสิ่งนั้นแล้ว (ในข้อนี้พึงเล็งเฉพาะ ไม่เป็นอาบัติ เมื่อฉันของไม่ได้รับประเคน แต่ถ้าฟังว่าของนั้นจะสกปรกก็จะต้องพิจารณา เป็นเรื่อง ๆ ไป ในเรื่องนี้ไม่บังคับให้ฉันของตก แต่อุญญาตว่า ของตกเมื่อเขาถวายแล้ว ให้หยิบขึ้นมาฉันเองได้ จึงน่าจะเลือกดูว่า ในกรณีของนั้นไม่สกปรก ก็ควรฉันได้ เรื่องนี้ผู้เขียน ได้เคยแปลกใจมาแล้ว เมื่อเคยรับประทานร่วมกับชาวยุโรปบ่อย ๆ เศษขนมปัง เล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ตกอยู่ข้างจาน เห็นเขาเอานิ้วจิ้มให้ติด แล้วเอาเข้าปาก)

ทรงอนุญาตมีดตัดเล็บ เป็นต้น

ทรงห้ามไว้เล็บยาว ภิกษุผู้ไว้เล็บยาว ต้องอาบัติทุกกฏ และทรงอนุญาตมีดตัดเล็บ ให้ตัดพอเสมอเนื้อ ทรงห้ามขัดเล็บให้เกลี้ยงเกลาก้าง ๒๐ นิ้ว (เพื่อสวยงาม) ทรงปรับอาบัติทุกกฏ การนำมูลเล็บออกทรงอนุญาต

เรื่องผมและหนวดเครา

ทรงถามว่า จะสามารถโกนศีรษะกันเองได้หรือไม่ เมื่อภิกษุทั้งหลายรับว่าได้ จึงทรงอนุญาตมีดโกน หินลับมีด ฝักมีดโกน เครื่องสับมีดโกน และเครื่องใช้เกี่ยวกับมีดทุกชนิด (เฉพาะภิกษุผู้เคยเป็นช่างตัดผม มีห้ามไว้ในที่อื่น มิให้มีเครื่องมือโกนไว้ใช้ ด้วยเกรงจะอยากไป ประกอบอาชีพนั้นอีก)

ภิกษุผู้พาศึกษาแต่งหนวดด้วยกรรไตร และไว้หนวดไว้เคราเป็นรูปต่าง ๆ รวมทั้งให้นำขนในที่แคบออก ทรงห้ามและปรับอาบัติทุกกฏ ในกรณีที่น่าป่วยไข้ ทรงอนุญาตให้นำขนในที่แคบออกได้ เช่นเมื่อเป็นแผลหรือต้องการทายา

ทรงห้ามตัดผมด้วยกรรไตร ทรงอนุญาตให้ใช้มีดโกน แต่ถ้าป่วยไข้ ทรงอนุญาตให้ตัดผมด้วยกรรไตรได้

ทรงห้ามไว้ขนจมูกยาว เพราะมีผู้ตีเตียน ทรงอนุญาตให้ถอนด้วยแหนบ ทรงห้ามถอนผมหงอกและปรับอาบัติทุกกฏเมื่อล่วงละเมิด

เครื่องใช้เบ็ดเตล็ด

ทรงอนุญาตเครื่องเคาะหู แต่ไม่อนุญาตที่ทำด้วยทอง เงิน ทรงอนุญาตเครื่องเคาะหูที่ทำด้วยกระดูกงา เขาสัตว์ เป็นต้น

ทรงห้ามสะสมเครื่องใช้ที่ทำด้วยโลหะและสำริด และปรับอาบัติทุกกฏเมื่อล่วงละเมิด ทรงอนุญาตปลอกหรือฝักยาตา ไม้ป้ายยาตา ไม้เคาะหู



เครื่องใช้ที่เป็นผ้า

ทรงห้ามรัดเข้าด้วยใช้ผ้าสังฆาฏิรัด และปรับอาบัติทุกกฏเมื่อล่วงละเมิด แต่ภิกษุบางรูปป่วยไข้ไม่มีเครื่องรัดเข้าก็ไม่สบาย จึงทรงอนุญาตเครื่องรัดเข้า ทรงอนุญาตเครื่องมือของช่างทุกทุกชนิด เพื่อให้ทำเชือกรัดเข้า (การรัดเข้าของคนในครั้งนั้น มี ๓ ชนิด คือรัดด้วยเครื่องรัด *อาโยคปลลัตติกา* รัดด้วยมือ *หัตถปลลัตติกา* และรัดด้วยผ้า *ทุสปลลัตติกา* เป็นความเคยชินที่ถ้าไม่ได้ทำก็ไม่สบาย โดยปกติเครื่องรัดนั้น ก็รัดโอบหลัง ตะโพกและเข้าเมื่อคล่องลงไปแล้วก็นั่งอย่างสบาย อนึ่ง ในเรื่องนี้ถึงกับทรงอนุญาตให้พระทอเครื่องรัดเข้าเองได้ แสดงว่าเป็นเรื่องเล็กน้อย ไม่ต้องเสียเวลามากเหมือนทอผ้า เพราะไม่เช่นนั้นพระจะกังวลด้วยการงานชนิดนี้ จนไม่เป็นอันศึกษา หรืออบรมจิตใจ)

ทรงห้ามเข้าบ้านโดยไม่มีประคดเอว (เพราะปรากฏว่าภิกษุรูปหนึ่งผ้านุ่งหลุดในบ้าน) ทรงห้ามประคดเอวที่ถักสวยาม มีทรวดทรงต่าง ๆ ซึ่งศฤงคารสมัยนั้นนิยมใช้กัน ทรงอนุญาตประคดเอวที่ทอตามปกติ ที่เรียกว่าประคดแผ่น และชนิดใส่สุกร ทรงอนุญาตวิธีต่าง ๆ ที่จะทำให้ประคดมั่นคง เช่น การทอและเย็บชายให้มั่นคง ในที่สุดทรงอนุญาต ลูกถวิน คือห่วงสำหรับร้อยประคดเอว ทรงห้ามใช้ ลูกถวินที่ทำด้วยทอง เงิน ทรงอนุญาตลูกถวินที่ทำด้วยกระดูก งาช้างสัตว์ ไม้ไผ่ ไม้เฝ้ ไม้แก่น ยางไม้ ผลไม้ (เช่น กะลามะพร้าว) โลหะ ขนดสังข์และด้ายถัก

ทรงอนุญาตลูกตุ้มและรังตุ้มสำหรับสังฆาฏิ (เวลาห่มเข้าบ้านลมจะได้ไม่พัดให้สังฆาฏิเปิด) และทรงอนุญาตและทรงห้ามลูกตุ้มอย่างเดียวกับลูกถวิน

ทรงอนุญาตให้ติดแผ่นผ้าสำหรับติดลูกตุ้ม และรังตุ้ม (เพื่อกันจีวรชำรุด) เมื่อติดแล้ว มุมจีวรยังเปิด ก็ทรงอนุญาตให้ติดลูกตุ้มที่ชายจีวร ส่วนรังตุ้มให้ติดลึกเข้าไป ๗ หรือ ๘ นิ้ว

ทรงห้ามนุ่งห่มแบบศฤงคาร เช่น นุ่งแบบวงช้าง นุ่งแบบหางปลา นุ่งแบบปล้อย ๔ ชาย นุ่งแบบก้านตาล และนุ่งยกกليب อนึ่ง ทรงห้ามห่มผ้าแบบศฤงคาร และห้ามนุ่งผ้าหยักกรั้ง แบบนักมวยปล้ำและกรรมกร

เรื่องทาบทาม

ทรงห้ามทาบของโดยมีของอยู่ ๒ ด้าน (คนทาบอยู่กลาง) เพราะมีผู้กล่าวว่า ทำเหมือนคนทาบของพระราชฯ ทรงอนุญาตการคอน (มีของด้านเดียว) การทาม (ของอยู่กลาง) คนอยู่ ๒ ข้าง) การแบกบนศีรษะ การแบกบนบ่า การกระเดียด (ที่สะเอว) และการสะพาย (ห้อย หรือแขวน)



การเคี้ยวไม้สีฟัน

ทรงแสดงโทษในการไม่เคี้ยวไม้สีฟัน ๕ ประการ และแสดงอนิสังส (ผลดี) ในการเคี้ยวไม้สีฟัน ๕ ประการ (แปลไว้แล้วในหน้า ๑๑๐ หมายเลข ๖๓ ๖๔) ทรงห้ามเคี้ยวไม้สีฟันยาวเกิน ๘ นิ้ว และห้ามเอาไม้สีฟันตีสามเณร ทรงห้ามเคี้ยวไม้สีฟันสั้นเกิน ๔ นิ้ว และปรับอาบัติทุกกฏเมื่อล่วงละเมิด

ห้ามจุดป่าและขึ้นต้นไม้

ทรงห้ามเผาป่าและปรับอาบัติทุกกฏ เมื่อไฟไหม้ป่าลามมา ทรงอนุญาตให้จุดไฟไร่ได้ ทรงห้ามขึ้นต้นไม้ เมื่อมีเหตุจำเป็นอนุญาตให้ขึ้นได้แก่ตัวคน แต่ถ้ามีอันตราย ทรงอนุญาตให้ขึ้นสูงได้ตามต้องการ

ห้ามยกพุทธวจนะขึ้นโดยฉันท

ทรงห้ามยกพุทธวจนะขึ้นโดยฉันท ทรงอนุญาตให้เรียนพุทธวจนะด้วยภาษาของตนได้ (อรรถกถาแก้วว่า ห้ามยกพุทธวจนะขึ้นสู่ภาษาสันสกฤต ทำนองพระเวทของพราหมณ์ แต่มีทางสันนิษฐานว่า ห้ามแต่งถ้อยคำของพระพุทธเจ้าเป็นคำฉันท เพราะอาจทำให้ความหมายเดิมผิดเพี้ยน หรือบิดผันไปตามบังคับหนักเบาของคำฉันท ยิ่งถ้าผู้แต่งไม่แตกฉานในภาษาเพียงพอ ก็จะเป็นการทำร้ายพุทธวจนะ ทำให้เนื้อความแปรปรวนไป แต่การห้ามทั้งนี้ น่าจะหมายความว่า การแต่งเพื่อใช้เป็นตำรับตำรา ซึ่งจะต้องท่องจำเล่าเรียนศึกษา ส่วนการแต่งสดุดีตามปกติอันเป็นส่วนบุคคลไม่อยู่ในข้อนี้ ในเรื่องเดิมเล่าถึง ภิกษุผู้เกิดในสกุลพราหมณ์ ๒ รูป ไปขออาสาต่อพระผู้มีพระภาค เพื่อจะยกพุทธวจนะขึ้นโดยฉันท แต่ทรงปฏิเสธและบัญญัติข้อห้ามไว้ด้วย)

ห้ามเรียนห้ามสอนโลกายตะและติริจฉานวิชา

ทรงห้ามเรียนห้ามสอนโลกายตะ (ได้แก่คติที่ถือว่า ควรหาความสุขไปวัน ๆ หนึ่งดีกว่า จะไปคำนึงถึงบุญบาปทำไม ควรรำเรงกินเหล้า เป็นหนี้เป็นสินตามชอบใจ ซึ่งหนักไปทางวัตถุนิยม แต่ในอรรถกถาแก้วว่า เป็นคัมภีร์ หรือตำราของพวกนอกศาสนา เช่น ว่าด้วยกาเผือกนกยางดำ ในที่บางแห่งแก้วว่า เป็น วิชาจินตคณิต ซึ่งเป็นแขนงหนึ่งในการศึกษาของพราหมณ์) รวมทั้งห้ามเรียน ห้ามสอนติริจฉานวิชา (วิชาภายนอกที่ไม่มีประโยชน์) ทรงปรับอาบัติแก่ผู้ล่วงละเมิด



ห้ามถือโซคกลาง แต่ไม่ขัดใจคนอื่น

ครั้งหนึ่งพระผู้มีพระภาคกำลังแสดงธรรม ทรงจามขึ้น ภิกษุทั้งหลายก็ส่งเสียงร้องดังขึ้นว่า ขอพระผู้มีพระภาคจงเจริญพระชนม์ จนเป็นอุปสรรคแก่การแสดงธรรม พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า เมื่อพูดเช่นนั้น จะทำให้มีชีวิตหรือทำให้ตายไปได้จริงๆ หรือ เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า ไม่เป็นไปไม่ได้ จึงตรัสห้ามพูดแก้กลางแบบนี้เมื่อมีการจาม และปรับอาบัติทุกกฎแก่ผู้ล่วงละเมิด

แต่เป็นธรรมเนียมของคนในครั้งนั้น ถ้าพระภิกษุจามและชาวบ้านพูดว่า ขอให้ท่านมีชีวิตอยู่ พระจะต้องกล่าวตอบ (โดยอัยยาคัยเมตริ) ว่า ขอให้ท่านมีชีวิตอยู่เช่นกัน ภิกษุทั้งหลายไม่กล้ากล่าวตอบเกรงจะผิดพระพุทธรูปบัญญัติ พระผู้มีพระภาคจึงทรงผ่อนผันให้กล่าวตอบเขาได้ (แต่ไม่ให้ใช้กันเองในหมู่ภิกษุ)

ห้ามฉันทกระเทียม

ภิกษุรูปหนึ่งฉันทกระเทียม เกรงภิกษุอื่นจะเหม็นเวลานั่งฟังธรรม เลยนั่งห่างจากภิกษุอื่น ๆ ไม่เข้าใกล้ใคร พระผู้มีพระภาคจึงทรงห้ามฉันทกระเทียม และปรับอาบัติทุกกฎแก่ผู้ล่วงละเมิด ภายหลังทรงอนุญาตให้ภิกษุอาพาธฉันทได้ (คงหมายถึงฉันทกระเทียมเปล่า ๆ ถ้าฉันทปนกับของอื่น หรือที่เขาปรุงเสร็จแล้ว ไม่น่าจะอยู่ในข้อห้ามนี้ ถ้าจะพิจารณาถึงวัตถุประสงค์ในการห้าม ก็จะทำให้เห็นว่าเพื่อให้ไม่ให้อายุขัยไม่ได้ หรือทำความรำคาญแก่หมู่ หรือเป็นเหตุให้เสียการฟังธรรม เพราะฉะนั้น ปัญหาเรื่องกลิ่นแรงของกระเทียม จึงเป็นประเด็นสำคัญในที่นี้)

ทรงอนุญาตที่ถ่ายปัสสาวะอุจจาระ

ในเรื่องปัสสาวะ ทรงอนุญาตให้ถ่ายในที่ที่จัดไว้ ทรงอนุญาตหม้อปัสสาวะ ที่รองเหยียบเวลานั่งถ่าย ผาหรือกำแพงสำหรับกันที่ทำได้ด้วยอิฐ ดินหรือไม้ รวมทั้งฝาปิดหม้อปัสสาวะ (เพื่อกันกลิ่นเหม็น)

ในเรื่องอุจจาระทรงอนุญาตให้ถ่ายในที่ที่จัดไว้ ให้มีหลุมอุจจาระ และให้ก่อยกพื้นให้สูง เพื่อกันน้ำท่วม ให้มีบันไดและราวบันได ให้ลาดพื้น เจาะช่องตรงกลาง ให้มีเขียงรองเหยียบ ให้มีรางปัสสาวะ ให้ใช้ไม้ชำระ ที่ใส่ไม้ชำระ และฝาปิดหลุมอุจจาระ และให้มีโรงถ่ายโดยเฉพาะที่เรียกว่าวัจจุกฎี มีผาหรือกำแพง พร้อมทั้งเครื่องประกอบ เช่น ดาล กลอน เชือกชัก ราวพาดจิวร เป็นต้น อนึ่ง ได้ทรงอนุญาตให้มีขุมสำหรับชำระทำความสะอาด เมื่อเสร็จจากอุจจาระแล้ว ให้มีรางระบายน้ำ ให้มีหม้อน้ำชำระ ชันตักน้ำชำระ และเขียงรองขณะชำระ ตลอดจนผาหรือกำแพง



ทรงห้ามประพาศตือนาจาร

ภิกษุผู้พาศตือนาจารมีประการต่าง ๆ เช่น ประจบคฤหัสถ์ เกี่ยวข้องกับสตรีมากไป เล่นฟ้อนรำขับร้อง เล่นกีฬาสนุกต่าง ๆ ทรงห้ามทำเช่นนั้น และให้ปรับอาบัติตามควรแก่ความผิด

ทรงอนุญาตเครื่องใช้

พระอุรุเวลกัสสปบวชแล้ว ก็มีผู้ถวายเครื่องใช้ทำด้วยโลหะ ทำด้วยไม้ ทำด้วยดินเหนียว ท่านสงสัยว่าทรงอนุญาตไว้หรือเปล่า พระผู้มีพระภาคจึงตรัสอนุญาตให้ใช้ได้

๒. เสนาสนชั้นระกะ (หมวดว่าด้วยที่อยู่อาศัย)

ทรงอนุญาตที่อยู่ ๕ ชนิด

เศรษฐีกรุงราชคฤห์เลื่อมใสในภิกษุทั้งหลายที่อยู่กับพระพุทธเจ้า ณ เวฬุวนาราม ใคร่จะสร้างวิหารถวาย จึงขอให้ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลพระผู้มีพระภาค พระองค์จึงทรงอนุญาตที่อยู่ ๕ ชนิด คือ

- (๑) วิหาร (กุฎีปกติ)
- (๒) เเพิง (อศุทมโยคะ)
- (๓) เรือนเป็นชั้น ๆ (ปราสาท)
- (๔) เรือนลิ้น หรือหลังคาตัด (ห่มมียะ) และ
- (๕) ถ้ำ (คุดา)

ภายหลังเมื่อมีคนทราบว่าการอนุญาตวิหาร หรือที่อยู่แก่สงฆ์ จึงสร้างที่อยู่ถวายเป็นอันมาก พระผู้มีพระภาคก็ทรงอนุญาตแก้ไขเพิ่มเติม ให้ที่อยู่นั้นสมบูรณ์ยิ่งขึ้น เช่น ประตุ กลอน ลิมสลัก หน้าต่าง หน้าต่างมีลูกกรง เป็นต้น

เครื่องนุ่งเครื่องนอน

ทรงอนุญาตเตียงนอน (เพื่อไม่ต้องนอนบนพื้นดิน) และตั้งสำหรับนั่งหลายชนิด ทรงอนุญาตอาสน์ทิกะ (ม้านี่เหลี่ยม) ทั้งชนิดที่สูง และชนิดที่มีส่วน ๗ (ที่เท้าแขน ๒ ที่พิง ๑ และเท้า ๔ มีลักษณะตรงกับเก้าอี้เท้าแขนหรืออาร์มแชร์) และเตียงตั้งอีกหลายชนิด ทรงห้ามใช้เตียงสูง แต่ให้มที่รองเตียงได้ ที่รองเตียงมิให้สูงเกิน ๘ นิ้ว และทรงอนุญาตส่วนประกอบอื่น ๆ ทรงอนุญาตหมอนยัดขน ๓ ชนิด คือขนต้นไม้ ไม้เลื้อยและหญ้า (ใบกุ๊ก) ทรงห้ามใช้หมอนยาวครึ่งตัว โดยให้ใช้หมอนขนาดพอกับศีรษะ ทรงอนุญาตพุกยัดด้วยของ ๕ ชนิด คือ ขนสัตว์ เศษผ้า เปลือกไม้ หญ้าและใบไม้



ต่อจากนั้นเป็นการอนุญาตการห้ามเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยเบ็ดเตล็ดอีกเป็นอันมาก เช่น ห้ามเขียนรูปผู้หญิง ชายในวิหาร ลงท้ายด้วยทรงอนุญาตหลังคา ๕ ชนิด คือที่ทำด้วยอิฐ ศิลา ปูนขาว หญ้า ใบไม้

อนาถปิณฑิกคฤหบดีนับถือพระพุทธศาสนา

อนาถปิณฑิกคฤหบดี (เศรษฐีชาวกรุงสวตถิ) ผู้เป็นสามีของน้องสาวแห่งเศรษฐีกรุงราชคฤห์ เดินทางไปกรุงราชคฤห์ ทราบว่าพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นในโลกแล้ว และเศรษฐีกรุงราชคฤห์กำลังเตรียมถวายอาหารบิณฑบาต จึงไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ได้สดับพระธรรมเทศนา ได้ดวงตาเห็นธรรม (เป็นพระโสดาบัน) เมื่อได้ถวายภัตตาหารในวันต่อมาแล้ว จึงอาราธนาพระผู้มีพระภาคไปจำพรรษา ณ กรุงสวตถิ และได้เดินทางล่วงหน้าไปก่อน เมื่อไปถึงกรุงสวตถิแล้ว ก็ได้ซื้อสวนนอกเมืองแปลงหนึ่งจากราชกุมาร ชื่อเชตะ สร้างเชตวนารามขึ้นเป็นวัดในพระพุทธศาสนา

ตั้งภิกษุผู้ควบคุมการก่อสร้าง

พระผู้มีพระภาคเสด็จจากกรุงราชคฤห์ มาทางกรุงไพศาลี ประทับ ณ ภูฏาคารศาลา ปามหาวัน ตรัสอนุญาตให้สงฆ์สวดประกาศแต่งตั้งภิกษุผู้ควบคุมการก่อสร้างวิหารซึ่งคฤหบดีผู้หนึ่งสละทรัพย์สร้าง

ลำดับอาวุโส

ในการเสด็จสู่กรุงสวตถิ (จากกรุงไพศาลี) นั้น ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นศิษย์ของภิกษุจัมพคคีย์ มักจะเดินทางล่วงหน้าเที่ยวจงที่พักไว้มากมาย เพื่ออุปัชฌายะ เพื่ออาจารย์ และเพื่อตัวเอง เป็นเหตุให้พระอื่น ๆ เช่น พระสารีบุตรหาที่พักไม่ได้ ต้องไปพักที่โคนไม้ พระผู้มีพระภาคทรงทราบ จึงตรัสให้เรียกประชุมสงฆ์กำหนดให้ภิกษุทั้งหลายปฏิบัติชอบต่อกัน และให้มีสิทธิต่าง ๆ เช่น ได้รับการกราบไหว้ ลูกขึ้นต้อนรับ การทำอัญชลี การแสดงความเคารพ การได้อาสนะที่ดี ได้น้ำที่ดี ได้อาหารที่ดี ตามลำดับอาวุโส (แก่พรรษากว่า) ผู้ใดปฏิบัติเสถียรถือเอาตามลำดับอาวุโสเกี่ยวกับของสงฆ์ ผู้นั้นต้องอาบัติทุกกฏ

บุคคลผู้ไม่ควรไหว้ ๑๐ ประเภท^๑

ทรงแสดงถึงบุคคลที่ (ภิกษุ) ไม่ควรไหว้ ๑๐ ประเภท คือ

๑. ผู้บวชภายหลัง ไม่ควรที่ผู้บวชก่อนจะไหว้
๒. ผู้ไม่ได้บวช ไม่ควรที่ผู้บวชจะไหว้

^๑ ควรดูที่แปลไว้แล้ว หน้า ๕๖ - ๕๘ ข้อ ๓๓ - ๓๗ เทียบเคียงด้วย



๓. ภิกษุที่เป็นนนาสังวาส (ต่างนิกายกัน) แก่กว่า ถ้าพูดไม่เป็นธรรมก็ไม่ควรไหว้
 ๔. มาตุคาม (ผู้หญิง) อันภิกษุไม่ควรไหว้
 ๕. กะเทย
 ๖. ภิกษุที่อยู่ปริวาส
 ๗. ภิกษุที่ควรชักเข้าหาอบัติเดิม
 ๘. ภิกษุผู้ควรประพุดติมานัตต์
 ๙. ภิกษุผู้ประพุดติมานัตต์
 ๑๐. ภิกษุผู้ควรสวดถอนจากอาบัติสังฆาทิเสส
- ทั้งหมดนี้ ไม่ควรที่ภิกษุจะพึงไหว้

บุคคลผู้ควรไหว้ ๓ ประเภท

๑. ผู้บวชก่อน ควรที่ผู้บวชทีหลังจะไหว้ ๒. ภิกษุที่เป็นนนาสังวาส (ต่างนิกายกัน) แก่กว่าถ้าพูดเป็นธรรมก็ควรไหว้ ๓. พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นผู้ควรไหว้

มณฑปที่สร้างอุทิศสงฆ์

ศิษย์ของภิกษุผู้พาศิษย์ถือโอกาสเลี้ยงข้อบัญญัติที่ให้ถือเอาตามลำดับอาวุโส เกี่ยวกับสงฆ์ เมื่อมีผู้สร้างมณฑปอุทิศแก่สงฆ์ ก็เที่ยวจับจองแย่งที่ให้อุปัชฌายะ ให้อาจารย์ และเพื่อตนเอง โดยอ้างว่า ที่หามั้น ห้ามเฉพาะของสงฆ์ ไม่ได้ห้ามเกี่ยวกับที่อยู่ที่มีผู้สร้างขึ้น อุทิศสงฆ์ (เป็นการอ้างเกี่ยวกับถ้อยคำที่ห้าม) พระผู้มีพระภาคทรงทราบ ก็ทรงห้ามทำเช่นนั้นอีก และปรับอาบัติทุกกฏแก่ผู้ล่วงละเมิด

ที่นั่งต่างชนิดของคฤหัสถ์

เมื่อคนทั้งหลายนิมนต์พระไปฉันในโรงฉันในละแวกบ้าน ก็จัดที่นั่งต่างชนิดหลายอย่าง (ดี ๆ ตามที่คฤหัสถ์ใช้) ครั้งแรกทรงห้ามกำหนดอาสน์ทิ บัลลังก์ และของยัดหนุน ภายหลังทรงอนุญาตให้นั่งทับเครื่องนั่งของคฤหัสถ์ (ทุกชนิด) แต่ไม่ให้นอนทับ

การถวายเชตวนาราม

เมื่อเสด็จถึงกรุงสาวัตถีแล้ว อนาถปิณฑิกคฤหบดีนิมนต์ฉันในวันรุ่งขึ้น เมื่อถวายภัตตาหารเสร็จกราบทูลถามว่า จะปฏิบัติอย่างไรเกี่ยวกับเชตวนาราม ตรัสให้ถวายแก่สงฆ์ ๔ ทิศ ทั้งที่มาแล้ว และยังไม่มีมาสู่เชตวนาราม



ปัญหาลำดับอาวุโสเพิ่มเติม

ทรงห้ามภิกษุผู้แก่พรรษากว่า ไส่ภิกษุอ่อนกว่าที่กำลังนั่งฉันค้างอยู่ เพื่อเข้านั่งแทน ทรงปรับอาบัติทุกกฏแก่ผู้ทำเช่นนั้น (พระอุปัชฌาย์พระอุปัชฌาย์ ไส่ภิกษุอื่น เกิดโกลาหลในขณะที่ฉัน) แต่ก็ทรงยืนยันสิทธิในที่นี้ตามลำดับอาวุโส ซึ่งภิกษุผู้อ่อนพรรษากว่าจะปฏิเสธไม่ได้

ตรัสห้ามไส่ที่ภิกษุใช้ เพื่อถือเอาที่อยู่ตามลำดับอาวุโส ทรงปรับอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุผู้ไส่ ภิกษุจฬัพคีย์ถือโอกาสที่ตนเป็นไส่ เลือกเสนาสนะดี ๆ ด้วยคิดว่า ใครไส่ตนไม่ได้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสให้จัดที่นอนตามสมควรแก่ภิกษุใช้ (ไม่ใช่เลือกเองตามชอบใจ)

ภิกษุจฬัพคีย์อ้างเลศ กีดกันเสนาสนะ และถือสิทธิจุดคว่ำภิกษุพวก ๑๗ รูปออกจากที่อยู่ ทรงห้ามทำเช่นนั้น และปรับอาบัติทุกกฏในกรณีกีดกันเสนาสนะโดยอ้างเลศ และปรับอาบัติปาจิตตีย์ ในกรณีจุดคว่ำ (มีในหน้า ๒๔๗ ลิกขาบทที่ ๗) เพราะปรารภเหตุเหล่านี้ จึงตรัสให้จัดสรรภิกษุถือเสนาสนะ คือเข้าอยู่อาศัย โดยแต่งตั้งภิกษุผู้จัดสรร

การจัดสรรที่อยู่อาศัย

ทรงกำหนดคุณสมบัติของภิกษุผู้จัดสรรที่อยู่อาศัย (เสนาสนคาหาปกะ) ๕ ประการ คือ

๑. ไม่ลำเอียงเพราะชอบ
๒. ไม่ลำเอียงเพราะชัง
๓. ไม่ลำเอียงเพราะหลง
๔. ไม่ลำเอียงเพราะกลัว และ
๕. รู้จักเสนาสนะ ที่จัดสรรแล้วและยังมิได้จัดสรร

ทรงแนะวิธีสวดประกาศแต่งตั้งภิกษุผู้จัดสรรที่อยู่อาศัยเป็นการสงฆ์ แล้วตรัสแนะวิธีจัดสรร โดยให้นับภิกษุก่อนแล้วให้นับที่นอน นับแล้วให้จัดสรรตามจำนวนที่นอน เมื่อจัดสรรแล้ว ยังมีที่นอนเหลือ ให้จัดสรรตามจำนวนวิหาร (กุฏิ) ถ้ากุฏิยังเหลือก็ให้จัดตามจำนวนบริเวณ ถ้าบริเวณยังเหลือก็ให้แบ่งส่วนเล็ก ๆ น้อย ๆ ให้อีก^๑ เมื่อได้รับส่วนเล็ก ๆ น้อย ๆ แล้ว ถ้ามีภิกษุอื่นมา แม้ไม่ยอมให้ก็ต้องให้ ทรงห้ามจัดสรรที่อยู่อาศัยแก่ภิกษุผู้อยู่นอกสีมา และทรงห้ามยึดครองที่อยู่อาศัยตลอดกาล อนุญาตเพียง ๓ เดือน ต่อจากนั้นจะหวงห้ามไม่ได้

^๑ เป็นการกระจายการอยู่อาศัย เพื่อช่วยกันรักษาอาคารสถานที่ เป็นการบริหารเสนาสนะ - ม.พ.ป.



ทรงแสดงการจัดสรรที่อยู่อาศัย (เสนาสนคาคหะ) ว่ามี ๓ อย่าง คือ

๑. การจัดสรร *ตอนต้น* คือ ในวันใกล้เช้าพรรษาแรก
๒. การจัดสรร *ตอนหลัง* คือ ในวันใกล้เช้าพรรษาหลัง และ
๓. การจัดสรร *ที่นอกจากระหว่างพรรษา* คือ เมื่อใกล้จะถึงวันปวารณา จัดเพื่อให้จำพรรษาคราวต่อไป

ทรงห้ามภิกษุรูปเดียวหวงห้ามที่อยู่อาศัยไว้ถึง ๒ แห่ง ถ้าทำเช่นนั้น ต้องอาบัติทุกกฏ

การนั่งต่าที่นั่งสูง

ทรงอนุญาตให้ภิกษุผู้สอนที่บวชใหม่หนึ่งอาสนะเสมอหรือสูงกว่าได้ และให้ภิกษุผู้เป็นเถระ (แก่กว่า) ที่เรียนหนึ่งอาสนะเสมอหรือต่ำกว่าได้ ด้วยความเคารพในธรรม (ในปัจจุบันนี้ ภิกษุที่แสดงธรรมแม้พรรษาน้อยก็ขึ้นหนึ่งบนธรรมมาสน์สูงกว่าภิกษุทั้งปวง)

ทรงอนุญาตให้ภิกษุที่มีสิทธิในการนั่งเสมอกัน นั่งรวมกันได้ คือภิกษุที่มีพรรษาไล่เลี่ยกันภายใน ๓ ปี ภิกษุที่มีสิทธิในการนั่งเสมอกัน นั่งเตียงตั้งเดียวกัน เตียงตั้งพังลงมาจึงทรงจำกัดจำนวนให้หนึ่งไม่เกิน ๓ รูป เตียงตั้งก็ยังมีอีก จึงให้หนึ่งได้เพียง ๒ รูป ส่วนที่นั่งยาว แม้ภิกษุจะมีสิทธิในการนั่งไม่เสมอกันก็ให้นั่งรวมกันได้ เว้นแต่กะเทย ผู้หญิง ผู้มีอวัยวะเพศทั้งสองเพศ มีปัญหาว่า อย่างไรจึงจัดว่าเป็นที่นั่งยาวจึงกำหนดว่า ถ้านั่งได้ถึง ๓ คน ก็จัดเป็นที่นั่งยาวอย่างต่ำที่สุด (มากกว่านั้นไม่มีปัญหา)

ปราสาทและเครื่องนั่งนอนต่าง ๆ

ทรงอนุญาตให้ใช้ปราสาทได้ทุกชนิด (ปราสาท คือ เรือนเป็นชั้น ๆ) ส่วนเครื่องนั่งนอนเป็นต้น ของคฤหัสถ์รวมหลายอย่าง ซึ่งถวายแก่สงฆ์เมื่อคราวพระอัยยิกา (ยาย) ของพระเจ้าปเสนทิโกศลสิ้นพระชนม์นั้น ทรงอนุญาตให้ตัดเข้าอาสน์ (ตั้งสี่เหลี่ยม) แล้วใช้ได้ ส่วนบัลลังก์ (เก้าอี้ถนอม) ให้รื้อขนสัตว์ออกแล้วใช้ได้ เครื่องเขี่ยดินุ่น ให้รื้อขนม้ายัดหมอน ส่วนเครื่องใช้ที่เหลือ ให้ใช้เป็นเครื่องปูพื้น

ปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัยเกิดขึ้นอีก

ภิกษุที่อยู่ประจำในวัดใกล้หมู่บ้าน มีภิกษุอื่นผ่านไปมาเสมอ ลำบากด้วยการจัดที่อยู่อาศัย เพื่อแก้ไขข้อขัดข้องนี้ สงฆ์จึงประชุมกันมอบที่อยู่อาศัยให้ภิกษุรูปหนึ่งเสีย ทุกรูปจึงได้อยู่อาศัยด้วยการให้ของภิกษุรูปนั้น เมื่อมีภิกษุผ่านไปมาจะขอพักอาศัย ก็อ้างว่า ได้ยกให้แก่ภิกษุรูปหนึ่งไปแล้ว ไม่มีที่จะให้พัก พระผู้มีพระภาคจึงทรงวางหลักเกณฑ์เพิ่มเติม คือ



สิ่งที่จะสละ (ให้ใคร ๆ) ไม่ได้ ๕ หมวด

ของ ๕ อย่าง ที่สงฆ์ หรือคณะ หรือบุคคล จะสละให้ใคร ๆ ไม่ได้ แม้สละแล้วก็ไม่เป็นอันสละ ผู้สละ (หรือยกให้) ต้องอาบัติตุลลัจจัย คือ

๑. วัดและที่ตั้งวัด
๒. วิหารและที่ตั้งวิหาร (หมายถึงกุฏิที่อยู่ทั่วไป)
๓. เตียง ตั้ง พูก หมอน
๔. เครื่องใช้โลหะ คือหม้อโลหะ อ่างโลหะ กระจ่างโลหะ กะทะโลหะ มีดใหญ่ หรือพรวดไต้ ขวาน ฝืนสำหรับถากไม้ จอบ หรือเสียม สวานสำหรับเจาะไม้ (สิ่วก็อยู่ในข้อนี้)
๕. เถาวัลย์ เช่น หวาย ไม้ไผ่ หนุ่มางกระต่าย หนุ่ป่าปล้อง หนุ่ป่าสามัญ ดินเหนียวของทำด้วยไม้ ของทำด้วยดินเผา (ที่ห้ามนี้ คือห้ามไม่ให้เอาของสงฆ์ไปเป็นของบุคคล)

ภายหลังทรงเพิ่มข้อความให้มากขึ้น จากคำว่า ไม่ให้สละ เป็นไม่ให้แบ่ง ไม่ให้แจก ของ ๕ หมวดที่กล่าวแล้ว ผู้ใดแบ่ง หรือแจก ต้องอาบัติตุลลัจจัย

การควบคุมการก่อสร้าง

ห้ามมอภหมายการควบคุมการก่อสร้างในเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น ติดประตุ ทาลี มงหลังคา และห้ามมอภหมายการควบคุมการก่อสร้างนานเกินไป เช่น ๒๐ - ๓๐ ปี หรือตลอดชีวิต หรือจนถึงเวลาเผาศพผู้รับมอภหมาย

ห้ามมอภหมายการก่อสร้างวิหารหมดทุกอย่าง ห้ามมอภการก่อสร้าง ๒ อย่างแก่ ภิกษุรูปเดียว ภิกษุผู้รับมอภการก่อสร้าง จะถือสิทธิหวงห้ามที่อยู่ของสงฆ์ไม่ได้ ภิกษุอยู่นอกสีมา ห้ามมอภหมายให้เป็นผู้ควบคุมการก่อสร้าง ภิกษุผู้ควบคุมการก่อสร้าง จะครอบครองที่อยู่อาศัยได้เพียง ๓ เดือน ห้ามครอบครองตลอดไป เมื่อพ้น ๓ เดือน ต้องยินยอมให้จัดสรรใหม่

ภิกษุผู้ควบคุมการก่อสร้างพอรับมอภหรือทำค้างไว้ ลี้กไปหรือเดินทางไปอื่น เป็นต้น ให้มอภให้ผู้อื่นทำการแทน ต่อจากนั้นเป็นการแสดงสิทธิในสิ่งก่อสร้างว่า ในกรณีเช่นไรเป็นของสงฆ์ เป็นของบุคคล

การขนย้ายของใช้และรักษาที่อยู่อาศัย

ห้ามขนย้ายของใช้ประจำที่อยู่อาศัยแห่งหนึ่งไปที่อื่น (ผิดความประสงค์ของผู้ถวาย) ขอยืมไปชั่วคราวได้ นำไปเพื่อรักษาไม่ให้เสียหายได้ แลกเปลี่ยน (ผาติกรรม) ได้ในกรณีนี้



ของนั้นราคาแพงเกินไป (ไม่เหมาะแก่สงฆ์จะใช้สอยเอง) ต่อจากนั้นเป็นการอนุญาตเครื่องใช้ เบ็ดเตล็ด เช่น เครื่องเซ็ดเท้า และให้รักษาที่อยู่อาศัย ไม่ให้เหยียบทั้งที่เท้าเป็นง่าเปียก หรือเหยียบทั้งรองเท้า ทรงอนุญาตกระโถนเพื่อไม่ให้บ้วนน้ำลายลงบนพื้น ทรงปรับอบัติทุกกฎ แก่ภิกษุผู้บ้วนน้ำลายลงบนพื้น ทรงอนุญาตให้ใช้ผ้าพันเท้าเตี้ยตั้ง เพื่อไม่ให้พื้นที่อยู่เสียหาย ทรงห้ามพึงผนังที่ทาสี และอนุญาตให้มีแผ่นกระดานสำหรับพึง และให้เอาผ้าพันแผ่นกระดาน นั้นเพื่อกันครูดผนัง รวมทั้งอนุญาตให้นอนโดยปูผ้าก่อน

อาหารและการแจกอาหาร

ทรงอนุญาตการถวายอาหารเจาะจง การนิมนต์ การถวายโดยสลาก การถวายประจำ บัณฑิต การถวายประจำวันอุโบสถ การถวายประจำวันค่าหนึ่ง และทรงกำหนดคุณสมบัติของ ภิกษุผู้แสดงอาหาร (จัดภิกษุไปรับอาหารในที่นิมนต์) ว่าไม่มีอคติ ๔ และรู้ว่าแสดงแล้วหรือยังมีได้แสดง (จัดแล้วหรือยัง) ทรงแสดงวิธีสวดสมมติ คือแต่งตั้งภิกษุผู้แสดงอาหาร และ เนะวิธีแจกโดยใช้สลาก (ซีไม้) หรือแผ่นผ้า

เจ้าหน้าที่ทำการสงฆ์อื่น ๆ

ทรงแนะนำให้มีการแต่งตั้งภิกษุผู้มีความสมบัติเหมาะสมเป็นเจ้าหน้าที่ทำการสงฆ์อื่น ๆ โดยการสวดประกาศ คือภิกษุผู้ปลาดเสนาสนะ ผู้ดูแลเรือนค้ำ ผู้รับจีวร ผู้แจกจีวร ผู้แจกข้าวยาก ผู้แจกผลไม้ ผู้แจกของเคี้ยว ผู้แจกของเล็ก ๆ น้อย ๆ (เช่น เข็ม มีด รองเท้า) ผู้แจกผ้า (อาบน้ำฝน) ผู้แจกบาตร ผู้ใช้คนทำงานวัด ผู้ใช้สามเณร

๓. สังฆเภทขันธ์กะ (หมวดว่าด้วยสงฆ์แตกกัน)

เล่าเรื่องราชกุมารในศากยสกุล คือ ภัททิยราชา อนุรุทธ อานนท์ ภัคคิ กิมพิละ และราชกุมารในโกถิยสกุล คือเทวทัต รวมเป็น ๗ ทั้งอุบาลีผู้เป็นช่างกลบ ออกบวช ต่างเห็น พร้อมกันว่า ควรให้อุบาลีบวชก่อน ตนจะได้กราบไหว้ คลายทิฏฐิมานะ

เมื่อบวชแล้ว พระภัททิยะได้วิเศษ ๓ พระอนุรุทธได้ทิพจักขุ พระอานนท์ได้เป็นโสถาบัน ส่วนพระเทวทัตได้ฤทธิ์ของปุถุชน

พระเทวทัตคิดการใหญ่

พระเทวทัตคิดหวังลามกสักการะ จึงแปลงกายเป็นเด็กน้อยไปนั่งอยู่บนตักของ ราชกุมารชื่อชชาติตรู (ผู้เป็นโอรสพระเจ้าพิมพิสารแคว้นมคธ) เพื่อทำให้ราชกุมารเลื่อมใส มีลามกสักการะเกิดขึ้นแล้ว ก็คิดการจะปกครองคณะสงฆ์เสียเองแทนพระพุทธเจ้า



ความทราบถึงพระโศภิต์ลานเถระ จึงเข้าไปเฝ้ากราบทูลพระผู้มีพระภาค ตรัสแสดง
ศาสนา ๕ ประเภทที่ต้องอาศัยหรือหวังความคุ้มครองจากสาวก คือศาสนาผู้มีศีลไม่บริสุทธิ์
มีการเลี้ยงชีพไม่บริสุทธิ์ มีการแสดงธรรมไม่บริสุทธิ์ มีการตอบคำถามไม่บริสุทธิ์ มีญาณทัสสนะ
ไม่บริสุทธิ์ แต่แสดงตนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ใน ๕ ทางนั้น ส่วนพระองค์มิต้องหวังความคุ้มครอง
ของสาวก เพราะมิได้เป็นดั่งนั้น

พระเทวทัตขอปกครองคณะสงฆ์

เมื่อได้โอกาส พระเทวทัตจึงเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค อ้างว่า พระองค์มีอายุมากแล้ว
ขอให้ทรงชวนชวายน้อย และให้สละภิกษุสงฆ์ให้แก่ตน ตนจะบริหารเอง พระผู้มีพระภาคทรง
ปฏิเสธถึง ๓ ครั้ง และในครั้งที่ ๓ ทรงกล่าวว่า แม้พระสารีบุตรและพระโศภิต์ลานะ พระองค์
ยังมีได้มอบภิกษุสงฆ์ให้ โฉนจะทรงมอบแก่พระเทวทัต ซึ่งได้ยั้งความอาฆาตให้เกิดขึ้นแก่
พระเทวทัตเป็นครั้งแรก

ตรัสให้ขออนุมัติสงฆ์ประกาศเรื่องพระเทวทัต

ตรัสสั่งให้ประชุมสงฆ์ เพื่อขออนุมัติให้ประกาศไม่รับรองการกระทำใด ๆ ทางกายวาจา
ของพระเทวทัต ถือว่าไม่เกี่ยวกับพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และให้สงฆ์สวดประกาศแต่งตั้ง
พระสารีบุตรเป็นผู้ชี้แจงแก่ชาวกรุงราชคฤห์

พระเทวทัตยุให้ขบถ

พระเทวทัตจึงยุราชกุมารชื่อนชชัตตัตถุ ให้คิดฆ่าพระราชบิดา เพื่อชิงราชสมบัติ
ส่วนตนเองจะฆ่าพระพุทธเจ้า เพื่อเป็นพระพุทธเจ้าเสียเอง แต่ราชกุมารทำการหละหลวม
ถูกจับได้ ขณะพอกอาวุธเข้าวัง มหาอำมาตย์จึงถวายความเห็นให้ฆ่าเสียทั้งพระเทวทัตและ
ราชกุมาร รวมทั้งภิกษุทั้งหลาย (ที่เป็นพวก) ด้วย บางพวกก็ให้ฆ่าแต่พระเทวทัตกับราชกุมาร
บางพวกเห็นว่าไม่ควรฆ่าทั้งหมด

การประทุษร้ายพระพุทธเจ้าครั้งแรก

พระเจ้าพิมพิสารทรงทราบว่าราชกุมารอยากได้ราชสมบัติ ก็ทรงมอบราชสมบัติให้
พระเทวทัตก็มีอำนาจยิ่งขึ้น จึงขอกำลังจากพระเจ้าชชัตตัตถุส่งคนไปคอยฆ่าพระพุทธเจ้า
แล้วสั่งว่า ถ้าฆ่าแล้วให้ไปทางนั้น ๆ แล้วส่งคน ๒ คนไปคอยดักฆ่าคนที่ฆ่าพระพุทธเจ้า ส่งคน
๔ คนไปคอยดักฆ่าพวก ๒ คนนั้น ส่งคน ๘ คนไปคอยดักฆ่าพวก ๔ คนนั้น และส่งคน ๑๖ คน



ไปคอยดักฆ่าพวก ๘ คนนั้น (เพื่อปิดปาก) แต่คนเหล่านั้นกลับเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ปฏิญาณตนเป็นอุบาสกหมดสิ้น พระผู้มีพระภาคทรงส่งคนเหล่านั้นกลับไปให้สับทางกับที่ พระเวทที่ตั่ง จึงไม่มีการฆ่ากันเกิดขึ้น และเมื่อพวกที่คอยอยู่เห็นนานไป นึกสงสัยมาถาม พระพุทธเจ้า ก็ทรงแสดงธรรมให้ฟัง ต่างแสดงตนเป็นอุบาสกหมดทุกชุด

การประทุษร้ายครั้งที่ ๒

เมื่อใช้คนไปฆ่าไม่สำเร็จ พระเวทที่ตั่งจึงเตรียมลงมือเอง คือขึ้นไปอยู่บนเขาคิชฌกูฏ คอยกลิ้งก้อนหินใหญ่ให้ลงมาทับพระพุทธเจ้า แต่ไม่สมประสงค์ เพียงสะกิดหินที่แตกมา กระบพระบาทห่อพระโลหิตเท่านั้น ภิกษุทั้งหลายพากันเป็นห่วง จึงมาอยู่ยามเฝ้าแทนพระพุทธเจ้า ท้องปนด้วยเสียงอันดัง (ด้วยเกรงว่าพระเวทที่ตั่งจะส่งคนมาทำร้ายพระพุทธเจ้า เพราะได้กำลัง จากพระเจ้าอชาตศัตรู) แต่พระผู้มีพระภาคตรัสสั่งให้ภิกษุเหล่านั้นกลับไป ไม่ต้องมีใครมา คอยคุ้มครองให้ แล้วตรัสว่า เป็นธรรมดาที่พระตถาคตจะไม่ปรินิพพานด้วยความพยายามของ ผู้อื่น แล้วตรัสเรื่องศาสนา ๕ ประการที่ต้องหวังอารักขาจากสาวก ดังที่ตรัสกับพระโมคคัลลานะ

การประทุษร้ายครั้งที่ ๓

พระเวทที่ตั่งไปหาคนเลี้ยงช้างของพระราชา อ้างตนเป็นญาติของพระราชา แล้วอ้างว่า สามารถเลื่อนตำแหน่ง เพิ่มอาหาร เพิ่มค่าจ้างได้ แล้วสั่งให้ปล่อยช้างนาฬาคีรีซึ่งดูร้ายข่ามนุษย์ ไปทำร้ายพระพุทธเจ้า ถ้าเห็นพระองค์เสด็จมาทางตรอกนั้น คนเลี้ยงช้างยอมทำตาม เมื่อเห็น พระผู้มีพระภาคเสด็จมาก็ปล่อยช้างไป ภิกษุทั้งหลายเห็นดังนั้น ก็กราบทูลให้เสด็จหนี แต่ทรง ปฏิเสธ และตรัสว่า ตถาคตจะไม่ปรินิพพานด้วยความพยายามของผู้อื่น ในการนี้มีผู้เห็น เหตุการณ์คอยดูบนที่สูง พระผู้มีพระภาคทรงแผ่เมตตาจิต ช้างก็เองวงจับฝูงที่พระบาทขึ้น โยบนกระพองและกลับสู่โรงช้างตามเดิม

พระเวทที่ตั่งเสนอข้อปฏิบัติ ๕ ข้อ

พระเวทที่ตั่งคิดฆ่าพระพุทธเจ้าไม่สมประสงค์ จึงชวนพรรคพวกมีพระโกกาลิกะ เป็นต้น คิดเสนอข้อปฏิบัติ ๕ ประการ เพื่อให้เห็นว่าตนเคร่งครัด คือ

๑. ให้ภิกษุทั้งหลายอยู่ป่าตลอดชีวิต เข้าสู่มิโทษ
๒. ให้ถือบิณฑบาตตลอดชีวิต รับประทานมิโทษ
๓. ให้ถือผ้าบังสุกุลตลอดชีวิต รับประทานจีวร (ผ้าที่เขาถวาย) มิโทษ
๔. ให้อยู่โคนไม้ตลอดชีวิต เข้าสู่ที่มุงบังมิโทษ
๕. ห้ามฉันทเนื้อสัตว์ตลอดชีวิต ฉันทมิโทษ



เมื่อได้โอกาสจึงเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค กราบทูลเสนอข้อปฏิบัติทั้งห้า นั้น พระผู้มีพระภาค ทรงปฏิเสธ คือใน ๔ ข้อข้างต้น ให้ภิกษุปฏิบัติตามความสมัครใจ ไม่บังคับ โดยเฉพาะ ข้อที่ ๔ ทรงอนุญาตให้อยู่โคนไม้เพียง ๘ เดือน (ฤดูฝนไม่ให้อยู่โคนไม้) และข้อ ๕ การฉัน เนื้อสัตว์ ทรงอนุญาตเนื้อสัตว์ที่บริสุทธิ์โดยเงื่อนไข ๓ ประการ คือ ไม่ได้เห็น ไม่ได้ฟัง ไม่ได้ นึกถึงก็ยกว่าเขาฆ่าเพื่อตน

พระเทวทัตก็ดีใจที่จะได้ประกาศว่า ตนเคร่งกว่าพระพุทธรเจ้า จึงเที่ยวประกาศ ทว่ากรุงราชคฤห์ถึงเรื่องข้อเสนอนั้น

ทำสงฆ์ให้แตกกัน

ครั้นถึงวันอุโบสถ พระเทวทัตก็ชวนภิกษุเป็นพวกได้มาก (เป็นพระบวชใหม่โดยมาก) แล้วพาภิกษุเหล่านั้นแยกไปทำอุโบสถ ณ ตำบลคยาสี่สะ

พระเทวทัตอาเจียนเป็นโลหิต

พระผู้มีพระภาคจึงทรงส่งพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะไปชี้แจงให้ภิกษุที่เข้าเป็น พวกพระเทวทัตหายเข้าใจผิด พระเทวทัตเข้าใจว่าพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะมาเข้า พวกด้วย ก็มอบให้พระสารีบุตรสั่งสอนพระเหล่านั้นตนเองนอนพักผ่อน พระสารีบุตรแสดงธรรม ให้พระเหล่านั้นฟัง ได้ดวงตาเห็นธรรม (เป็นโสดาบัน) แล้วก็กลับ มีภิกษุเหล่านั้นประมาณ ๕๐๐ รูปตามมา พระโกกาลิกะรีบปลุกพระเทวทัต แจ้งข้อความให้ฟัง พระเทวทัตถึงกับอาเจียน เป็นโลหิต

พระผู้มีพระภาคจึงให้ภิกษุเหล่านั้นแสดงอาบัติถุลลัจจัย เพราะประพฤติตามภิกษุ ผู้ทำสงฆ์ให้แตกกัน และตรัสสรรเสริญพระสารีบุตรว่ามีลักษณะสมเป็นพุทธ เพราะประกอบด้วยองค์ ๘ คือ

๑. ฟังคนอื่น
 ๒. ทำให้คนอื่นฟังตน
 ๓. คงแก่เรียน
 ๔. ทรงจำดี
 ๕. รู้คำพูดของคนอื่น
 ๖. ทำให้คนอื่นรู้คำพูดของตน
 ๗. ฉลาดในประโยชน์และมีใช้ประโยชน์ และ
 ๘. ไม่ชวนทะเลาะ
- ครั้นแล้วได้ทรงแสดงธรรมอีกหลายเรื่อง



ความร้าวและความแตกกันของสงฆ์

ทรงแสดงเรื่อง “สังฆราชา” ความร้าวรานแห่งสงฆ์ว่า ถ้าภิกษุสองฝ่าย ยังไม่ครบฝ่ายละ ๔ รูป ก็ยังเป็นเพียงความร้าวรานแห่งสงฆ์เท่านั้น ยังไม่เป็น “สังฆเภท” ความแตกแห่งสงฆ์ ต่อเมื่อทั้งสองฝ่ายมีตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป มีรูปที่ ๕ สวดประกาศ จึงเป็นทั้งความร้าวรานและความแตกกันแห่งสงฆ์

ใครทำให้สงฆ์แตกกันได้และไม่ได้

(๑) ภิกษุณี (๒) นางสิกขมานา (๓) สามเณร (๔) สามเณรี (๕) อุบาสก (๖) อุบาสิกา บุคคล ๖ ประเภทนี้ ทำให้สงฆ์แตกกันไม่ได้ ทำได้แต่เพียงพยายามให้สงฆ์แตกกัน ภิภุชุปกติ มีสังวาสเสมอกัน อยู่ในสีมาเดียวกัน จึงทำลายสงฆ์ให้แตกกันได้

เหตุเป็นเครื่องทำให้สงฆ์แตกกันและสามัคคีกัน

มี ๑๘ ข้อ คือ

๑. แสดงธรรม ว่าเป็นธรรม
๒. แสดงธรรม ว่าเป็นอธรรม
๓. แสดงวินัย ว่าเป็นวินัย
๔. แสดงวินัย ว่าเป็นอวินัย
๕. แสดงข้อที่พระพุทธเจ้ามิได้ตรัสไว้ ว่าตรัสไว้
๖. แสดงข้อที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ว่ามิได้ตรัสไว้
๗. แสดงข้อที่พระพุทธเจ้ามิได้ประพฤติ ว่าได้ประพฤติ
๘. แสดงข้อที่พระพุทธเจ้าประพฤติ ว่ามิได้ประพฤติ
๙. แสดงข้อที่พระพุทธเจ้ามิได้บัญญัติ ว่าบัญญัติ
๑๐. แสดงข้อที่พระพุทธเจ้าบัญญัติ ว่ามิได้บัญญัติ
๑๑. แสดงสิ่งมีเชื้ออาบัติ ว่าเป็นอาบัติ
๑๒. แสดงอาบัติ ว่ามิใช่อาบัติ
๑๓. แสดงอาบัติเบา ว่าหนัก
๑๔. แสดงอาบัติหนัก ว่าเบา
๑๕. แสดงอาบัติไม่มีส่วนเหลือ ว่ามีส่วนเหลือ
๑๖. แสดงอาบัติมีส่วนเหลือ ว่าไม่มีส่วนเหลือ
๑๗. แสดงอาบัติชั่วหยาบ ว่าไม่ชั่วหยาบ
๑๘. แสดงอาบัติไม่ชั่วหยาบ ว่าชั่วหยาบ



แล้วทำอุโบสถ ทำปวารณา และทำสังฆกรรมแยกกัน ส่วนเหตุเป็นเครื่องทำให้สังฆสามัคคีกันก็มี ๑๘ อย่าง แต่ที่ตรงกันข้าม คือแสดงถูกต้องตามความจริง แล้วไม่ทำอุโบสถแยกกัน ไม่ทำปวารณาแยกกัน และไม่ทำสังฆกรรมแยกกัน

การทำสงฆ์ให้แตกกันที่ทำให้ไปอบายและไม่ไปอบาย

ทรงแสดงหลังการทำสงฆ์ให้แตกกันที่มีโทษเป็นเหตุให้ไปอบาย และไม่เป็เหตุให้ไปอบาย โดยชี้ไปที่ความบริสุทธิ์ใจ และเจตนา คือฝ่ายที่จะไปอบายนั้น รู้ว่าผิดธรรมวินัย แต่แกล้งแสดงว่าถูกต้องธรรมวินัย ส่วนฝ่ายที่ไม่ไปอบายนั้น คือทำไปด้วยความบริสุทธิ์ใจ และด้วยเข้าใจว่าเรื่องที่ได้เถียงกันนั้น เหตุผลของตนถูกต้องตามธรรมวินัย

๔. วัตตขันธกะ (หมวดว่าด้วยวัตรหรือข้อปฏิบัติ)

อาคันตุกวัตร (ข้อปฏิบัติของผู้มา)

ภิกษุอาคันตุกะ (ผู้เป็นแขกมาสวดอื่น) ปฏิบัติไม่ชอบด้วยมารยาทของอาคันตุกะ พระผู้มีพระภาคจึงทรงบัญญัติวัตรหรือข้อปฏิบัติไว้ ดัง (จะยกกล่าว) ต่อไปนี้

ภิกษุผู้เป็นอาคันตุกะ เมื่อจะเข้าวัด (ที่ตนขอพักอาศัย) ฟังถอดรองเท้า เคาะ (ฝุ่น) ในที่ต่ำ ลดร่ม เปิดคิระชะ เอาจีวรที่คลุมคิระชะลดลงมาบนบ่า ค่อย ๆ เดินเข้าไปหาภิกษุผู้อยู่ในวัด วางบาตรจีวร นั่งในที่ที่สมควร แล้วถามถึงน้ำดื่ม น้ำใช้ ถ้าต้องการน้ำดื่มก็ฟังดื่ม ถ้าต้องการน้ำใช้ก็ฟังใช้ ล้างเท้า วิธีล้างเท้าฟังเอามือข้างหนึ่งรดน้ำ เอามืออีกข้างหนึ่งล้าง แล้วฟังถามถึงผ้าเช็ดรองเท้า วิธีเช็ดรองเท้า คือเอาผ้าแห้งเช็ดก่อน แล้วเอาผ้าเปียกเช็ดทีหลัง แล้วซักผ้าเช็ดรองเท้าบิดให้แห้งแล้วตากไว้ส่วนหนึ่ง ถ้าภิกษุผู้อยู่ในวัดแก่กว่า ฟังกราบไหว้ ถ้าอ่อนกว่า ก็เปิดโอกาสให้เชอกราบไหว้ แล้วฟังถามถึงเสนาสนะ (ที่อยู่อาศัย) ถามถึงที่ควรไปและไม่ควรไป ถามถึงสกุลที่สงฆ์สมมติว่าเป็นเสชะ ถามถึงที่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ น้ำดื่ม น้ำบริโภค ไม่ทำกติกาสงฆ์ กาลที่ควรเข้าควรออกจากวัด เมื่อที่อยู่ไม่มีผู้ครอบครอง ฟังเคาะประตู รอคูหนึ่งแล้วยกลิ้มสลักขึ้นผลักบานประตู ยืนดูอยู่ภายนอก ถ้าสามารถก็ฟังทำความสะอาดที่อยู่ (วิธีทำความสะอาดที่อยู่) ได้แปลไว้แล้ว หน้า ๑๖๓ ข้อ ๑๗๐)

อาวาสิกวัตร (ข้อปฏิบัติของภิกษุเจ้าถิ่น)

ภิกษุเจ้าถิ่น (ผู้อยู่ประจำในวัด) ไม่ค่อยเอื้อเฟื้อในภิกษุอาคันตุกะ พระผู้มีพระภาคจึงทรงบัญญัติวัตรไว้ ดัง (จะยกกล่าว) ต่อไปนี้



เมื่อเห็นภิกษุผู้แก่พรรษาว่า ฟิงปูอาสนะ ตั้งน้ำล้างเท้า ตั้งรองเท้า^๑ กระจเบื้อง
เช็ดเท้า ลูกขึ้นต้อนรับ รับบาตรและจีวร ถามถึง (ความต้องการ) น้ำดื่ม น้ำใช้ ถ้าสามารถก็ฟิง
เช็ดรองเท้าให้ แล้วกราบไหว้ และบอกให้ทราบเรื่องต่าง ๆ ที่ควรทราบ เช่น ที่ถ้ายอุจจาระ
ปัสสาวะ กติกาของสงฆ์ เป็นต้น

ถ้าภิกษุอาคันตุกะอ่อนพรรษาว่า ฟิงนั่งบอก ชีที่วางบาตรจีวร ชีที่นั่ง บอก
น้ำดื่ม น้ำใช้ บอกผ้าเช็ดรองเท้า เปิดโอกาสให้กราบไหว้ และบอกเรื่องต่าง ๆ ที่ควรทราบ

คัมภีร์ (ข้อปฏิบัติของภิกษุผู้จะเดินทางจากไป)

(เรื่องนี้แปลไว้ละเอียดแล้ว หน้า ๑๖๒ หมายเลข ๑๖๓)

ภัตตคควัตร (วัตรในโรงฉัน)

ก่อนจะทรงบัญญัติเรื่องข้อปฏิบัติในโรงฉัน ได้ทรงอนุญาตให้กล่าวอนุโมทนาใน
โรงฉัน และให้มีภิกษุผู้เป็นเถระ และพระผู้น้อย (เถระนุเถระ) ๔ - ๕ รูป อยู่เป็นเพื่อนพระเถระ
ในการกล่าวอนุโมทนา (สมัยก่อนพุทธรูปเดียวเฉพาะหัวหน้า) เมื่อมีธุระจำเป็น ให้พระเถระ
กลับก่อนได้แล้วให้รูปรองลงมา กล่าวอนุโมทนาแทน แล้วทรงปรารภภิกษุผู้พาศรัยผู้ปฏิบัติ
ไม่เรียบร้อย จึงทรงบัญญัติวัตรในโรงฉัน คือ

เมื่อมีผู้บอกเวลาอาหารในวัดแล้ว ให้นั่งห่มให้เป็นปริมณฑล คาดประคตเอว ถือบาตร
เข้าบ้านด้วยดีไม่รีบด่วน ไม่ฟิงเดินออกหน้าพระเถระ และปฏิบัติตามเสขียวัตร อันว่าด้วยการ
เข้าไป และการนั่งในบ้านทุกข้อ ไม่ฟิงนั่งเบียดเสียดพระเถระ ไม่ฟิงนั่งกันที่นั่งของพระที่อ่อน
พรรษาว่า ไม่ฟิงนั่งทับสังฆาฏิในบ้าน เมื่อเขาถวายน้ำ ฟิงจับบาตรทั้งสองมือรับน้ำ แล้วล้างบาตร
ถ้ามีที่รับน้ำสำหรับเท ฟิงเทน้ำไม่ให้ น้ำกระเซ็นเปียกภิกษุอื่นหรือเปียกสังฆาฏิ ถ้าไม่มีที่รับน้ำ
ฟิงเทลงบนพื้นดิน ไม่ให้น้ำกระเซ็นเปียกภิกษุอื่นหรือเปียกสังฆาฏิ เมื่อเขาถวายข้าวก็จับบาตร
ด้วยมือทั้งสองรับข้าว ถ้ามีเหยยใส น้ำมัน หรือแกงอ่อม ให้พระเถระสั่งให้เขาใส่ให้สมส่วนกัน
ฟิงปฏิบัติตามเสขียวัตร ว่าด้วยการรับบิณฑบาตและการฉันอาหารทุกข้อ พระเถระไม่ฟิงรับน้ำ
จนกว่าภิกษุทั้งปวงจะฉันเสร็จ เมื่อเขาถวายน้ำ ฟิงเอามือทั้งสองจับบาตรรับน้ำ ถ้ามีที่รับน้ำ
สำหรับเท ฟิงเทน้ำ ๆ ไม่ให้น้ำกระเซ็นเปียกภิกษุอื่นหรือเปียกสังฆาฏิ ฯ ล ฯ เมื่อกลับให้ภิกษุ
อ่อนพรรษาว่ากลับก่อน ด้วยอาการอันดีงามตามเสขียวัตรที่เกี่ยวกับการเข้าบ้าน

^๑ ที่รองเท้า - ม.พ.ป.



ปิตทวาริกวตฺร (วตฺรของภิกษุผู้เกี่ยวบิณฑบาต)

ภิกษุผู้เกี่ยวบิณฑบาต เมื่อจะเข้าหมู่บ้าน ฟังนุ่งห่มให้เรียบร้อย และปฏิบัติตนขณะเข้าบ้าน (เหมือนภิกษุผู้เข้าไปฉันในบ้าน) ตามเสขียวตฺร เมื่อจะเข้าสู่ที่อยู่ ฟังสังเกตทางเข้าออก ไม่ฟังเข้าออกโดยรีบด่วน ไม่ฟังยืนไกลเกินไปหรือใกล้เกินไป ไม่ฟังยืนนานเกินไปหรือเร็วเกินไป ฟังสังเกตว่า เขาใครจะถวายอาหารหรือไม่ ถ้าเขาแสดงอาการจะถวาย ฟังยืนอยู่ เมื่อเขาถวายอาหาร (ใส่บาตร) ฟังยกสังฆากฎิด้วยมือข้างซ้าย ส่งบาตรออกด้วยมือข้างขวา จับบาตรด้วยมือทั้งสองรับอาหาร ไม่ฟังมองหน้าของผู้ถวายอาหาร ฟังสังเกตว่า เขาทำอาการจะถวายแก่หรือไม่ ถ้าเขาแสดงอาการ ฟังยืน (รอ) อยู่ เมื่อเขาถวายเสร็จแล้วฟังปิดบาตรด้วยสังฆากฎิกลับไปด้วยดี ไม่รีบด่วน (ต่อจากนั้นทรงแสดงเสขียวตฺรเนื่องในการเข้าบ้านทุกข้อที่ภิกษุผู้เกี่ยวบิณฑบาตจะฟังปฏิบัติ) เมื่อเสร็จการบิณฑบาตแล้ว ระบุโคกกลับก่อน ฟังปุอาสนะ (ที่นั่ง) ตั้งน้ำล้างเท้า ตั้งรองเท้า กระเบื้องเช็ดเท้าไว้ ฟังล้างภาชนะใส่เศษอาหารตั้งไว้ ฟังตั้งน้ำดื่ม น้ำใช้ ผู้ใดกลับจากบิณฑบาตในภายหลัง ถ้ามีของฉันเหลือ ถ้าปรารถนาก็ฟังฉัน ถ้าไม่ปรารถนาก็ฟังเททิ้งเสียในที่ไม่มีของเขี้ยวสด หรือแหล่งในน้ำที่ไม่มีตัวสัตว์ ฟังเก็บอาสนะ เก็บน้ำล้างเท้า ตั้งรองเท้า กระเบื้องเช็ดเท้า ล้างภาชนะใส่เศษอาหารเก็บไว้ เก็บน้ำดื่ม น้ำใช้ กวาดโรงฉัน ผู้ใดเห็นหมอน้ำดื่ม น้ำใช้ หมอน้ำชำระล้างเปลา ฟังตักน้ำใส่ ถ้าไม่สามารถ ก็ฟังเรียกภิกษุรูปที่ ๒ มา ด้วยใช้มือแสดงให้ทราบว่าจะตักน้ำใส่ ไม่ฟังเปล่งวาจาในเรื่องนั้น

อารัญญกวตฺร (วตฺรของภิกษุผู้อยู่ป่า)

ภิกษุผู้อยู่ป่า ฟังลุกขึ้นแต่เช้า เอาบาตรใส่ถุงแล้วคล้องบ่า เอาจีวรพาดที่คอ ใส่รองเท้า เก็บเครื่องใช้ที่ทำด้วยไม้และดินเผา ปิดประตูหน้าต่างแล้วลงจากที่อยู่อาศัย (เสนาสนะ) เมื่อจะเข้าบ้าน ฟังถอดรองเท้าเคาะในที่ต่ำใส่ไว้ในถุงแล้วคล้องบ่า นุ่งให้เรียบร้อย คาดประคดเอว ซ้อนผ้า (จีวรกับสังฆากฎิ) แล้วห่มผ้าซ้อนนั้น ติดลูกดุม ล้างบาตรแล้วถือเข้าไปด้วยดี ไม่รีบด่วน (ต่อจากนั้นฟังปฏิบัติตามเสขียวตฺรเนื่องในการเข้าบ้านทุกข้อ)^๑

เมื่อเสร็จจากการรับบิณฑบาตออกจากบ้านแล้ว ใส่บาตรไว้ในถุงคล้องบ่า ม้วนจีวร วางไว้บนศิรชะ ใส่รองเท้าเดินไป ภิกษุผู้อยู่ป่าฟังตั้งน้ำดื่ม น้ำใช้ และจุดไฟไว้ วางไม้สไฟไว้ ตั้งไม้เท้าไว้ เรือนรูนัฏษัตฺรบท (ทางเดินของดาวฤกษ์) ทั้งหมด หรือบางส่วน และฟังเป็นผู้ฉลาดในทิศ

^๑ มีแปลไว้แล้ว หน้า ๒๖๓ หมายเลข (๑) สารูป ในที่นี้จึงไม่นำมาแปลหรือย่อความซ้ำ



เสนาสนวัตร (วัตรเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย)

(แปลไว้แล้ว หน้า ๑๖๓ หมายเลข ๑๗๐)

ขันตมรวัตร (วัตรในเรือนไฟ)

ภิกษุผู้เข้าไปในเรือนไฟก่อน ถ้ามูลถ้ามีมาก ก็พึงนำไปทิ้งเสีย ถ้าเรือนไฟรกก็พึงกวาด ถ้าชานภายนอกรก หรือบริเวณรก หรือซุ้มรก หรือโรงแห่งเรือนไฟ (โรงโถงที่มีเรือนไฟตั้งอยู่) รก ก็พึงกวาด พึงนำผง (สำหรับธูตัว) ไปไว้ให้พร้อม ทำดินเหนียวให้เปียก รดน้ำลงในรางน้ำเมื่อเข้าสู่เรือนไฟ พึงเอาดินเหนียวทาหน้า ปิดด้านหน้าปิดด้านหลัง (คงหมายถึงปิดเรือนไฟ) แล้วพึงเข้าไป ไม่พึงนั่งเบียดเสียดภิกษุผู้เป็นเถระ ไม่พึงนั่งกันที่ภิกษุผู้อ่อนพรรษากว่า ถ้าสามารถก็พึงถูหลังให้ภิกษุผู้เป็นเถระ เมื่อจะออกจากเรือนไฟ พึงนำตั้งประจำเรือนไฟออกด้วย พึงปิดด้านหน้าด้านหลังแล้วออกจากเรือนไฟ ถ้าสามารถก็พึงถูหลังให้ภิกษุผู้เป็นเถระ แม้ในน้ำ ไม่พึงอาบน้ำเบื้องหน้าภิกษุผู้เป็นเถระ ไม่พึงอาบน้ำในกระแสน้ำด้านเหนือพระเถระ เมื่ออาบน้ำเสร็จแล้วจะขึ้น ก็พึงให้ทางแก่ภิกษุทั้งหลายผู้กำลังขึ้น (จากน้ำ) ส่วนภิกษุผู้ออกจากเรือนไฟทีหลัง ถ้าเรือนไฟล้น พึงล้างเสีย พึงล้างรางใส่ดินเหนียวแล้วเก็บตั้งประจำเรือนไฟเสีย ดับไฟปิดประตูแล้วออกไป (แสดงว่าเมื่อเข้าไปอบในเรือนไฟให้เสร็จออกแล้วก็อาบน้ำในทีใกล้ ๆ กันนั่นเอง)

วัจจกฏีวัตร (วัตรเกี่ยวกับส้วม)

ก่อนที่จะทรงบัญญัติข้อปฏิบัติเกี่ยวกับวัจจกฏี ทรงบัญญัติให้ภิกษุผู้ถ่ายอุจจาระเสร็จแล้วใช้น้ำชำระ ถ้าไม่ชำระ ต้องอาบัติทุกกฏ และทรงอนุญาตให้เข้าสู่วัจจกฏีตามลำดับที่ไปก่อนหลัง (ไม่ต้องคอยตามลำดับพรรษา ซึ่งภิกษุผู้มีพรรษาอ่อนกว่าเดือดร้อน) และทรงปรารภความไม่เรียบร้อยในการเข้า การใช้วัจจกฏีของภิกษุผู้พศคีย์ จึงทรงบัญญัติข้อปฏิบัติเกี่ยวกับวัจจกฏี ดังต่อไปนี้

ภิกษุผู้ไปสู่วัจจกฏี พึงยืนอยู่ข้างนอก ทำเสียงกระแอม ถ้ามีภิกษุอยู่ข้างใน พึงกระแอมรับ จึงพาดจีวรไว้ที่ห่วงสำหรับแขวนหรือราวสำหรับพาด พึงเข้าไปด้วยดี ไม่รีบด่วน ไม่พึงเลิกผ้าเข้าไป ต่อเมื่อยืนบนเชิงรองเหยียบแล้วจึงเลิกผ้า ไม่พึงเบ่งถ่าย ไม่พึงเคี้ยวไม้สีฟันขณะถ่าย ไม่พึงถ่ายนอกหลุมอุจจาระนอกรางปัสสาวะ ไม่พึงบ้วนน้ำลายลงในรางปัสสาวะ ไม่พึงใช้ไม้ชำระที่หยาบ (คมแข็ง) ไม่พึงทิ้งไม้ชำระลงในหลุมถ่าย เมื่อยืนบนเชิงรองเหยียบแล้ว พึงปกปิด (ดึงผ้าหุ้มลงไปปกปิด) ไม่พึงออกโดยรีบร้อน ไม่พึงเลิกผ้าออกมา (เมื่อจะชำระ) ยืนอยู่บนเชิงรองเหยียบสำหรับชำระแล้วจึงเลิกผ้า ไม่พึงชำระให้มีเสียงดัง ไม่พึงเหลือน้ำไว้



ในขันชำระ เมื่อยืนบนเชิงสำหรับเหยียบแล้ว ฟึ่งปกปิด (แสดงว่าที่ถ่ายกับที่ชำระอยู่แยกกัน แต่ใกล้กัน) ถ้าวัจจุกฎีเปื้อน ฟึ่งล้างเสีย ถ้าที่ทิ้งไม้ชำระเต็ม ฟึ่งนำไม้ชำระไปเททิ้ง ถ้าวัจจุกฎีรก ฟึ่งปิดกวาด ถ้าชานภายนอก บริเวณ ชุ่ม รก ก็ฟึ่งปิดกวาด ถ้าน้ำในหม้อชำระไม่มี ก็ฟึ่งตักน้ำใส่

อุปัชฌายวัตร (วัตรเกี่ยวกับอุปัชฌายะ)

สังฆวิหาริก (ผู้ที่อุปัชฌายะบวชให้) ฟึ่งลุกขึ้นแต่เช้า ถอดรองเท้า ทำผ้าห่ม เวียงบ่า ถวายไม้สีฟัน น้ำล้างหน้า ปูอาสนะ ถ้ามีข้าวยาคุ ฟึ่งล้างภาชนะแล้วน้อมข้าวยาคุ เข้าไปถวาย แล้วถวายน้ำ รับประทานมาล้างเก็บ เมื่ออุปัชฌายะลุกขึ้นให้ยกอาสนะขึ้น ถ้าสถานที่รก ฟึ่งปิดกวาด ถ้าอุปัชฌายะใครจะเข้าสู่หมู่บ้านฟึ่งถวายผ้าห่ม รับประทานอาหาร ถวายประคตเอว เอาผ้า (จีวรกับสังฆาฏิ) ซ้อนกันแล้วถวาย ล้างบาตรแล้วถวายทั้งที่มีน้ำ^๑ ถ้าอุปัชฌายะต้องการพระไปด้วย ฟึ่งนุ่งให้เรียบร้อย ซ้อนผ้า ห่มผ้าซ้อนติดรุ่งตามท่านไป ไม่ฟึ่งเดินไกลหรือใกล้เกินไป ฟึ่งรับอาหารแต่พอเหมาะแก่บาตร เมื่ออุปัชฌายะกำลังพูด ไม่ฟึ่งพูดซ้อน นอกจากนั้นยังมีข้อปฏิบัติอีกมากมาย ซึ่งพอจะยกกล่าวได้คือ ห่วงความศึกษา ในท่าน ขวนขวายป้องกัน หรือระงับความเสื่อมเสียอันจักมี หรือได้มีแล้ว เช่น ระงับความ กระสัน ความเบื้อหน่าย ช่วยปลดเปลื้องความเห็นผิดของท่าน ขวนขวายเพื่อสงฆ์ดังโทษที่จะลงแก่ท่าน หรือเพื่อผ่อนเบาลงมา รักษาหัวใจท่าน ไม่คบคนนอกให้เป็นเหตุแห่งใจ เช่น จะรับจะให้ เป็นต้น กับคนเช่นนั้น บอกท่านก่อน ไม่ทำตามลำพัง ไม่เที่ยวเตร่ตามลำพัง จะไปข้างไหนลาท่านก่อน เมื่อท่านอาพาธ เอาใจใส่พยาบาล ไม่ไปข้างไหนเสีย จนกว่าท่านจะ หายเจ็บหรือถึงมรณภาพ

สังฆวิหาริกวัตร (ข้อปฏิบัติต่อสังฆวิหาริก)

ภิกษุผู้เป็นอุปัชฌายะ (ผู้บวชให้) ฟึ่งปฏิบัติชอบในสังฆวิหาริก (ผู้ที่ตนบวชให้) ดังต่อไปนี้ เอาธุระในการศึกษาของสังฆวิหาริก สงเคราะห์ด้วยบาตรจีวร และบริขารอย่างอื่น ถ้าของตนไม่มีก็ชวนช่วยหาให้ ขวนขวายป้องกัน หรือระงับความเสื่อมเสียอันจักมี หรือได้มี แล้วแก่สังฆวิหาริก (เช่นเดียวกับข้อปฏิบัติต่ออุปัชฌายะ) เมื่อสังฆวิหาริกอาพาธ เอาใจใส่พยาบาล

^๑ ล้างบาตรแล้ว ถวายบาตรพร้อมน้ำ - ม.พ.ป.



อาจารย์วัตร (ข้อปฏิบัติต่ออาจารย์)

อันตวาสีกวัตร (ข้อปฏิบัติต่ออันตวาสีก)

ทั้งสองอย่างนี้เหมือนกับข้อปฏิบัติ ระหว่างอุปัชฌายะกับสังฆวิหาริก

๕. ปาฏิโมกข์ฉบับชั้นธกะ (หมวดว่าด้วยการงดสวดปาฏิโมกข์)

พระอานนท์กราบทูลขอให้ทรงแสดงปาฏิโมกข์

ในวันอุโบสถ ๑๕ คำ วันหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับ ณ ปราสาทที่นางวิสาขาสร้างถวาย ในบุพพาราม พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ จนกระทั่งดึกล่วงปฐมยามแห่งราตรี พระอานนท์จึงกราบทูลขอให้แสดงปาฏิโมกข์ แต่พระผู้มีพระภาคก็ทรงนิ่งนิ่ง เมื่อมัชฌิมยามแห่งราตรีล่วงไป พระอานนท์ก็กราบทูลเตือนเป็นครั้งที่ ๒ แต่ก็ทรงนิ่งนิ่ง ครั้นปัจฉิมยามแห่งราตรีล่วงแล้วอรุณกำลังจะขึ้น พระอานนท์ก็กราบทูลเตือนอีกเป็นครั้งที่ ๓ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบว่า บริษัท (ผู้ที่ประชุมกันอยู่) ไม่บริสุทธ์ พระโมคคัลลณะพิจารณาแล้วว่า มีภิกษุที่ขาดจากความเป็นภิกษุ แต่ปฏิญญาตนว่าเป็นภิกษุ นิ่งปนอยู่ในบริษัทนั้น จึงพูดกับภิกษุนั้นให้ออกไป แม้พูดถึง ๓ ครั้ง ภิกษุนั้นก็ยังนิ่งนิ่ง ท่านจึงจับแขนพาออกไปนอกชุมประตู่ แล้ววงกลอนข้างในเสีย พระผู้มีพระภาคจึงตรัสถึงความอัศจรรย์ ๘ ประการของมหาสมุทร เปรียบด้วยพระธรรมวินัยของพระองค์ และมีที่เกี่ยวกับเหตุการณ์นี้อยู่ข้อหนึ่ง คือมหาสมุทรย่อมซัดซาดจากพายุให้ขึ้นสู่ฝั่งหมด เปรียบเหมือนการที่สงฆ์ไม่ยอมคบหากับผู้ประพฤตินิด และยกเสียจากหมู่

ต่อจากนั้นไม่ทรงแสดงปาฏิโมกข์อีก

เนื่องจากเหตุการณ์นั้น จึงตรัสว่า ต่อไปจะไม่ทรงแสดงปาฏิโมกข์อีก ทรงมอบให้สงฆ์ทำอุโบสถสวดปาฏิโมกข์ ทรงอ้างเหตุผลว่า พระตถาคตไม่แสดงปาฏิโมกข์ในบริษัทที่ไม่บริสุทธ์แล้วทรงบัญญัติพระวินัย ห้ามภิกษุที่ยังมีอาบัติติดตัวอยู่ฟังปาฏิโมกข์ ถ้าขึ้นฟัง ต้องอาบัติทุกกฏ ทรงอนุญาตให้งดสวดปาฏิโมกข์เพราะเหตุที่มีภิกษุยังมีอาบัติฟังปาฏิโมกข์ได้ พร้อมทั้งทรงแสดงวิธีสวดประกาศระงับการสวดปาฏิโมกข์ด้วย แต่ก็ทรงห้ามมิให้งดสวดปาฏิโมกข์แก่ภิกษุผู้บริสุทธ์ ไม่มีอาบัติ โดยไม่มีเหตุผล แล้วทรงแสดงการระงับการสวดปาฏิโมกข์ที่ไม่เป็นธรรม และเป็นธรรมหลายประการ รวมทั้งอันตรายหรือเหตุที่ทรงอนุญาตให้หยุดสวดปาฏิโมกข์ได้ ๑๐ ประการ คือ

๑. พระราชาเสด็จมา
๒. โจรปล้น
๓. ไฟไหม้



๔. น้ำท่วม
๕. คนมามาก (เลิกสวดเพื่อทราบเรื่องหรือเพื่อต้อนรับ)
๖. อมมนุษย์เบียดเบียน
๗. ลัทธิร้าย เช่น เลื้อยเข้ามา
๘. งูร้ายเลื้อยเข้ามา
๙. ภิกษุเกิดอาพาธอันจะถึงแก่ชีวิต
๑๐. มีอันตรายแก่พรหมจรรย์

การโจทพ้อง

ทรงตอบคำถามของพระอุบาลีเกี่ยวกับการโจทพ้อง (ภิกษุผู้ไม่สมควรจะฟังปาฏิโมกข์) เริ่มตั้งแต่การตัดสินใจนำตนเข้าไปเกี่ยวข้อง เพื่อธรรม เพื่อวินัย และการโจทพ้องกันเป็นธรรม และไม่เป็นธรรม ซึ่งมีลักษณะต่าง ๆ หลายประการ

๖. ภิกขุณีชั้นธกะ (หมวดว่าด้วยนางภิกษุณี)

(เรื่องต้นคือประวัติความเป็นมาของนางภิกษุณี ได้แปลไว้แล้ว หน้า ๑๒๒) พระนางมหาปชาบดี โคตมี (ผู้เป็นพระน้านาง พระมารดาเลี้ยงของพระพุทธเจ้า) ทูลขอบวชในพระพุทธศาสนา ในชั้นแรกพระผู้มีพระภาคทรงปฏิเสธ แต่ในที่สุดทรงอนุญาต โดยทรงวางเงื่อนไขไว้ถึง ๘ ประการ ที่เรียกว่าครุธรรม ซึ่งพระนางมหาปชาบดี โคตมี ก็ทรงยอมรับ พระอานนท์ จึงนำความไปกราบทูลพระผู้มีพระภาค พระองค์ตรัสว่า การที่มีสตรีมาบวชในพระพุทธศาสนา จะทำให้พระธรรมวินัยตั้งอยู่ไม่ได้นานเท่าที่ควร (แต่การทรงวางเงื่อนไขให้สตรีบวชได้ง่าย ๆ ก็ได้ผล คือภายหลังพุทธปรินิพพานแล้วไม่นานนัก ก็หมดเชื้อสายของนางภิกษุณี)

ทรงอนุญาตการบวชภิกษุณี

ทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายบวชให้นางภิกษุณี (และในภายหลังทรงอนุญาตให้ภิกษุณีบวชในสงฆ์ ๒ ฝ่าย คือบวชในภิกษุณีสงฆ์ก่อน แล้วจึงบวชในภิกษุสงฆ์ เมื่อมีเหตุเกิดขึ้น มีนักเลงคอยดักประทุษร้ายนางภิกษุณีที่บวชในภิกษุณีสงฆ์ แล้วจะเดินทางมาบวชในฝ่ายภิกษุสงฆ์ จึงทรงอนุญาตให้บวชโดยทูตได้ คือเมื่อบวชในภิกษุณีสงฆ์เสร็จ ให้นางภิกษุณีผู้ฉลาดรูปหนึ่งเข้าไปหาภิกษุสงฆ์สวดขออนุมติสงฆ์ เพื่อให้อุปสมบทแก่นางภิกษุณีที่มาไม่ได้ รวม ๓ ครั้ง แล้วให้ภิกษุผู้ฉลาดสามารถสวดประกาศการอุปสมบท ในที่ประชุมสงฆ์ด้วยญัตติจตุตถกรรม คือเสนอญัตติ ๑ ครั้ง สวดประกาศ ๓ ครั้ง) อนึ่ง ทรงชี้แจงด้วยว่า พระนางมหาปชาบดี โคตมีเป็นอันบวชแล้วดี ด้วยการรับครุธรรม ๘ ประการ



การศึกษาสิกขาบท

ทรงอนุญาตให้นางภิกษุณีศึกษาในสิกขาบทที่เป็นสาธารณะ คือใช้ได้ด้วยกันระหว่าง ภิกษุกับนางภิกษุณี ส่วนสิกขาบทที่เป็นอสาธารณะ คือบัญญัติไว้เฉพาะแก่นางภิกษุณี ก็ทรง อนุญาตให้ศึกษา

ลักษณะตัดสินธรรมวินัย ๘ ประการ

ทรงแสดงลักษณะตัดสินธรรมวินัย ๘ ประการ คือ

๑. ถ้าเป็นไปเพื่อความกำหนดยินดี มีใช้เพื่อปราศจากความกำหนดยินดี
๒. เป็นไปเพื่อผูกมัดไว้ในภพ มีใช้คลายการผูกมัด
๓. เป็นไปเพื่อสะสมกิเลส มีใช้เพื่อรื้อถอนกิเลส
๔. เป็นไปเพื่อความปรารถนาใหญ่ มีใช้เพื่อความปรารถนาห้อย
๕. เป็นไปเพื่อไม่ยินดีด้วยของตน มีใช้เพื่อยินดีด้วยของตน (สันโดษ)
๖. เป็นไปเพื่อคลุกคลีด้วยหมู่ มีใช้เพื่อสงัดจากหมู่
๗. เป็นไปเพื่อความเกียจคร้าน มีใช้เพื่อปรารภความเพียร
๘. เป็นไปเพื่อเลี้ยงยาก มีใช้เพื่อเลี้ยงง่าย

พึงทราบว่ธรรมเหล่านั้นมีใช้ธรรมมีวินัย มีใช้สัตตฤคาศนา ถ้าตรงกันข้ามจึงเป็นธรรม วินัย เป็นสัตตฤคาศนา

เรื่องเกี่ยวกับปาฏิโมกข์และสังฆกรรม

ครั้งแรกทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายสวดปาฏิโมกข์ให้นางภิกษุณีฟัง ต่อมาทรงห้าม และให้นางภิกษุณีสวดเอง โดยให้ภิกษุทั้งหลายสอนให้ ครั้งแรกทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลาย รับการแสดงอาบัติของนางภิกษุณีได้ ภายหลังทรงห้าม และให้นางภิกษุณีรับการแสดงอาบัติ ของนางภิกษุณีด้วยกัน โดยให้ภิกษุทั้งหลายสอนวิธีการให้ ครั้งแรกทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลาย ทำกรรมแก่นางภิกษุณีได้ (สวดประกาศสงโทษ) ภายหลังทรงห้าม และให้นางภิกษุณีทำกรรม แก่นางภิกษุณีด้วยกัน โดยให้ภิกษุทั้งหลายสอนวิธีการให้ ทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายระงับ อธิกรณ์ของนางภิกษุณีได้ แต่เกี่ยวกับการทำกรรม ทรงอนุญาตให้ภิกษุยกกรรมยกอาบัติ ของนางภิกษุณีได้ แล้วให้หมอบให้นางภิกษุณีด้วยกันทำกรรมและรับการแสดงอาบัติต่อไป และทรงอนุญาตให้ภิกษุสอนวินัยแก่นางภิกษุณีได้



การลงโทษภิกษุด้วยการไม่ให้หัว

ภิกษุซึ่งพศคีย์เอาน้ำโคลนรดนางภิกษุณีบ้าง แสดงอาการต่าง ๆ ที่ไม่ดีไม่งาม เพื่อจะให้นางภิกษุณี กำหนดในตน ทรงปรับอาบัติทุกกฏแก่ผู้ทำเช่นนั้น และให้ลงโทษ (ทัณฑกรรม) แก่ภิกษุนั้น โดยให้ภิกษุณีสงฆ์มัดก้นไม่ให้หัวภิกษุนั้น

การลงโทษนางภิกษุณี

นางภิกษุณีซึ่งพศคีย์ (พวก ๖) ประพฤติไม่ดีไม่งามเพื่อให้ภิกษุกำหนดในตน ทรงปรับอาบัติทุกกฏและอนุญาตให้ลงโทษนางภิกษุณีนั้นโดยให้กบบริเวณ และถ้ายังไม่ละเลิก ก็ให้งดให้โอวาท นางภิกษุณีที่ถูกงดโอวาทจะทำอุโบสถร่วมกับภิกษุณีอื่น ๆ ไม่ได้ จนกว่า อธิกรณ์จะสงบ

การให้โอวาทนางภิกษุณี

ภิกษุผู้ให้โอวาทนางภิกษุณี จะงดเสียแล้วเที่ยวจาริกไปที่ตาม งดโอวาทเพราะ เวลาที่ตาม งดโอวาทโดยไม่มีเหตุผลสมควรก็ตาม งดโอวาทแล้วไม่วินิจจัย (คือเมื่อลงโทษ งดโอวาท ก็จะต้องมีการตัดสินให้เห็นผิด) ก็ตาม ต้องอาบัติทุกกฏ ครั้งแรกทรงอนุญาตให้ นางภิกษุณีไปฟังโอวาทของภิกษุ ภายหลังทรงอนุญาตให้สมมติ คือแต่งตั้งภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ให้ไปสอนนางภิกษุณี เป็นต้น รวมทั้งระเบียบเล็ก ๆ น้อย ๆ ในการให้โอวาท

ข้อห้ามเบ็ดเตล็ด

ต่อจากนั้นทรงบัญญัติพระวินัยเบ็ดเตล็ดเกี่ยวกับนางภิกษุณี เช่น ห้ามใช้ประคดเอว ยาวเกินไป ให้รัดประคดรอบเดียว ห้ามใช้ผ้ารัดดัดซี่โครง (เพื่อรัดรูป ตั้งสตรีผู้เป็นคฤหัสถ์) นอกจากนั้นยังห้ามทำการแบบสตรีผู้ครองเรือนอีกหลายอย่าง เช่น ผัดหน้า เจิมหน้า ย้อมหน้า ตลอดจนห้ามมีทาส ทาสี กรรมกรหญิงชาย เป็นต้น ไว้รับใช้ และห้ามใช้จิวรย้อมสีไม่ถูกต้อง เช่นเดียวกับที่ห้ามสำหรับภิกษุ และห้ามใช้เสื้อใช้หมวก เป็นต้น นางภิกษุณีถึงมรณภาพ ทรงบัญญัติให้เครื่องใช้ของเธอเป็นของภิกษุณีสงฆ์ ต่อจากนั้นก็มีข้อห้ามเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ รวมทั้ง เรื่องการอุปสมบท การทำอุโบสถ และปวารณา

๗. ปัญจตติกขันธกะ

(หมวดว่าด้วยพระอรหันต์ ๕๐๐ รูป ในการทำสังคายนาครั้งที่ ๑)

เล่าเรื่องพระผู้มีพระภาคนิพพานแล้ว ภิกษุทั้งหลายเศร้าโศก แต่มีภิกษุผู้บวชเมื่อแก่ รูปหนึ่งชื่อ สุภัททะ กล่าวห้ามไม่ให้เศร้าโศก ควรจะดีใจว่า ต่อไปจะได้ไม่มีใครคอยห้ามทำนั้น ทำนี้ อยากทำอะไรก็จะทำได้ พระมหากัสสปปรารภถ้อยคำนั้น จึงเสนอให้ทำสังคายนา คือ



ร้อยกรองหรือจัดระเบียบพระธรรมวินัยและเลือกพระอรหันต์ ๔๙๙ รูป (เว้นไว้ ๑ รูปสำหรับพระอนันท์ ซึ่งยังมีได้เป็นพระอรหันต์) แล้วเดินทางไปยังกรุงราชคฤห์ สวดประกาศมีให้สงฆ์อื่นที่ไม่เกี่ยวข้องกับการสังคายนาอยู่ในกรุงราชคฤห์ และใช้เวลา ๑ เดือนแรกในการปฏิสังขรณ์สิ่งปรักหักพัง รุ่งขึ้นจะมีการประชุม พระอนันท์ก็ได้บรรลุอรหัตตผล

การสังคายนาครั้งที่ ๑

พระมหากัสสปสวดขอให้สงฆ์สมมติ คือแต่งตั้งตัวท่านเองเป็นผู้ถามวินัย พระอุบาลีเป็นผู้ตอบวินัย เมื่อถามตอบเสร็จแล้ว จึงขอสมมติตัวท่านเองเป็นผู้ถามธรรมะ พระอนันท์เป็นผู้ตอบธรรมะ แล้วได้ถามตอบนิกาย ๕

(หมายเหตุ : หลักฐานสั้น ๆ นี้แสดงว่า คำว่า ธรรม นั้น รวมทั้งพระสูตรและอภิธรรมตามที่อรรถกถาอธิบายว่า อภิธรรมนั้นรวมอยู่ในชุดทศนิกาย อันเป็นนิกายที่ ๕ ฝ่ายที่ค้านไม่เชื่อว่าอภิธรรมมีมาในสมัยพระพุทธเจ้า แต่มาแต่งขึ้นภายหลัง ก็อ้างเหตุผลตอนนี้นำมาบอกว่าเป็นหลักฐานที่แสดงว่าไม่มีการสังคายนาอภิธรรมเลย เพราะนิกาย ๕ เป็นเรื่องของพระสูตรล้วน ๆ)

การถอนสิกขาบทเล็กน้อย

ต่อจากนั้นพระอนันท์ได้เสนอให้ที่ประชุมทราบถึงพระพุทธานุญาตที่ให้สงฆ์ ถ้าปรารถนา ก็ถอนสิกขาบทเล็กน้อยเสียได้ ที่ประชุมไม่ตกลงกันได้ว่า แค่ไหนเป็นสิกขาบทเล็กน้อย พระมหากัสสปจึงสวดเสนอญัตติให้สงฆ์งดถอนสิกขาบทเล็กน้อย เพื่อป้องกันมิให้มิผู้กล่าวได้ว่า สิกขาบทที่พระสมณโคดมทรงบัญญัตินั้น อยู่ได้ทราบเท่าที่ยังมีศาสดาเท่านั้น จึงมีระยะเวลาเหมือนควันไฟ (ซึ่งจางหายไปง่าย) ในที่สุดเมื่อไม่มีผู้ใดคัดค้าน ก็เป็นอันใช้อำนาจสงฆ์ห้ามถอนสิกขาบทเล็กน้อย

พระอนันท์ถูกปรับอาบัติ

พระเถระทั้งหลายได้ปรับอาบัติทุกกฏแก่พระอนันท์หลายข้อ คือ

๑. ไม่ถามให้ทรงแสดงว่าสิกขาบทเล็กน้อยคืออะไรบ้าง
๒. เมื่อเย็บผ้าอาบน้ำฝนถวายพระผู้มีพระภาคได้เหยียบผ้านั้น
๓. ตอนที่นำสตรีเข้าถวายบังคมพระศัพ คนเหล่านั้นร้องไห้ น้ำตาเปื้อนพระสรีระของพระผู้มีพระภาค
๔. ไม่อาราธนาให้พระผู้มีพระภาคทรงพระชนม์อยู่ ทั้งที่ทรงทำนิมิตโองาสีให้ปรากฏ
๕. ขวนขวายให้สตรีบวชในพระพุทธศาสนา

พระอนันท์มีข้อชี้แจงทุกข้อ แต่ยอมแสดงอาบัติด้วยศรัทธาในพระเถระเหล่านั้น



พระปุราณะไม่ค้ำ แต่ถือตามที่ฟังมาเอง

พระปุราณะพร้อมด้วยภิกษุประมาณ ๕๐๐ ท่องเที่ยวไปในทักขิณาคิริ (ภูเขาแถบภาคใต้ของอินเดีย) พอสมควรแล้ว ก็เดินทางไปพัก ณ เวฬุวนาราม กรุงราชคฤห์ เมื่อเข้าไปหาพระเถระได้รับบอกเล่าว่า พระเถระทั้งหลายได้สังคายนาพระธรรมวินัยแล้ว และแนะนำให้รับรองข้อที่สังคายนาแล้วนั้น พระปุราณะตอบว่า ธรรมและวินัยเป็นอันพระเถระทั้งหลายสังคายนาดีแล้ว แต่ข้าพเจ้าได้ฟังมา ได้รับมาในที่เฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคอย่างไร ข้าพเจ้าจักทรงจำไว้อย่างนั้น (เรื่องนี้เป็นจุดหนึ่งในประวัติศาสตร์ ที่แสดงว่าความคิดเห็นไม่ตรงกันเริ่มมีบ้างแล้ว)

ลงพรหมทัณฑ์พระฉันทะ

พระอานนท์จึงแจ้งให้สงฆ์ทราบถึงพระพุทธรังษีให้ลงพรหมทัณฑ์ (การลงโทษแบบผู้ใหญ่ หรือผู้ดี) คือพระฉันทะอยากจะทำอะไรก็ปล่อยให้ทำตามชอบใจ ภิกษุทั้งหลายไม่ฟังว่ากล่าวตักเตือนสั่งสอน สงฆ์จึงมอบให้พระอานนท์เป็นผู้จัดการลงพรหมทัณฑ์ โดยให้นำภิกษุไปด้วยเป็นอันมากเดินทางไปกรุงโกสัมพีโดยทางเรือ ได้พบพระเจ้าอุเทน พระเจ้าอุเทนทรงเลื่อมใสในคำชี้แจงเรื่องการใช้ผ้าให้เป็นประโยชน์ แม้เมื่อเก่าแล้วยังเอามาทำผ้าเช็ดเท้า ผ้าถูพื้น และนำมาขายกับดินเหนียวโบราณภายนอกภูมิ ต่อจากนั้นพระอานนท์ก็เดินทางไปยังโฆสิตารามลงพรหมทัณฑ์แก่พระฉันทะ ทำให้พระฉันทะเสียใจถึงสลบ และพยายามบำเพ็ญเพียรจนได้บรรลุอรหัตตผล จึงมาขอให้ถอนพรหมทัณฑ์ แต่พระอานนท์ตอบว่า พรหมทัณฑ์เป็นอันระงับไปแล้ว ตั้งแต่พระฉันทะได้บรรลุอรหัตตผล

๘. สัตตสติกขันธกะ

(หมวดว่าด้วยพระอรหันต์ ๗๐๐ รูป ในการสังคายนาครั้งที่ ๒)

วัตถุ ๑๐ ประการ ซึ่งผิดพระธรรมวินัย

เมื่อพุทธปรินิพพานล่วงแล้ว ๑๐๐ ปี ภิกษุพวกวัชชีบุตร ชาวเมืองไพศาลี แสดงวัตถุ ๑๐ ประการ (ซึ่งผิดพระธรรมวินัย) ว่า เป็นของควรหรือถูกต้องตามพระธรรมวินัย คือ

๑. เก็บเกลือในเขาสัตว์ (เขนง) เอาไว้ฉันกับอาหารได้ (ความจริง ต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะเมื่อเก็บไว้ค้างคืนแล้วนำมาปนกับอาหาร อาหารนั้นก็เหมือนค้างคืนด้วย)
๒. ตะวันชายไปแล้ว ๒ นิ้ว ฉันอาหารได้ (ความจริง ต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะฉันอาหารในเวลาวิกาล คือเที่ยงไปแล้ว)



๓. ภิกษุฉันอาหารในที่นิมนต์จนบอกพอ ไม่รับอาหารที่เขาเพิ่มเติม แล้วคิดว่า จะเข้าบ้านฉันอาหารที่ไม่เป็นเดนได้ (ความจริงไม่ได้ ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ดูหน้า ๒๕๑ ลิกขาบทที่ ๕)
๔. ภิกษุอยู่ในสีมาเดียวกัน ทำอุโบสถแยกกันได้ (ความจริงไม่ได้ ต้องอาบัติทุกกฏ)
๕. สงฆ์ยังมาประชุมไม่พร้อมกันแต่ครบจำนวนพอจะทำการกรรมได้ ก็ควรทำไปก่อนได้ แล้วขออนุมัติหรือความเห็นชอบจากภิกษุผู้มาทีหลัง (ความจริงไม่ควร)
๖. เรื่องที่อุปัชฌายะอาจารย์เคยประพุดติมาแล้วใช้ได้ (ความจริงถ้าถูกก็ใช้ได้ ถ้าผิดก็ใช้ไม่ได้)
๗. นมสدتที่แปรแล้ว แต่ยังไม่เป็นนมสัสม ภิกษุฉันในที่นิมนต์ จนบอกไม่รับอาหารที่เขาถวายเพิ่มให้แล้ว คงดื่มมนั้นได้ (ความจริงไม่ได้ ต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะยังไม่เข้าลักษณะเภสัช ๕)
๘. น้ำเมาอย่างอ่อนที่มีรสเมาเจืออยู่น้อย ไม่ถึงกับจะทำให้เมา ควรดื่มได้ (ความจริงไม่ควร)
๙. ผ้าปูนั่งที่ไม่มีชาย ควรใช้ได้ (ความจริงไม่ควร)
๑๐. ทองเงิน ควรรับได้ (ความจริงไม่ควร ถ้าวรับ ต้องอาบัติปาจิตตีย์)

พระยสะ กากัณฐกบุตร คัดค้าน

ภิกษุพวกวัชชีบุตรเอาเอาตาสีน้ำ เทียวเรียไรเงินพวกอุบาสกที่มาในวันอุโบสถ เพื่อเป็นค่าบริวารของพระสงฆ์ พระยสะ กากัณฐกบุตร (ซึ่งเป็นพระมาจากที่อื่น) กล่าวห้ามอุบาสกเหล่านั้นว่าไม่ควรให้ แต่เพราะไม่รู้วินัย เขาจึงให้ไปตามที่เคยให้มา ตกกลางคืนภิกษุเหล่านั้นแบ่งเงินกันแล้วเฉลี่ยมาให้ พระยสะ กากัณฐกบุตร ท่านปฏิเสธ ก็โกรธเคืองหาว่าท่านด่าอุบาสกเหล่านั้น จึงประชุมกันลงปฏิสารณียกรรม (ให้ไปขอขมาชาวบ้าน) พระยสะ กากัณฐกบุตร จึงอ้างวินัยว่า จะต้องมิพระเป็นทูตไปด้วย ๑ รูป เมื่อภิกษุวัชชีบุตรสวดประกาศแต่งตั้งภิกษุรูปหนึ่งมอบให้ไปด้วยแล้ว พระยสะก็เข้าไปหาอุบาสกเหล่านั้น ชี้แจงข้อที่พระพุทธานุญาตไว้หลายแห่ง ห้ามรับทองเงิน อุบาสกเหล่านั้นได้ทราบข้อวินัยก็เลื่อมใสพระยสะ และกล่าวพระนามภิกษุวัชชีบุตร เมื่อกลับจากที่นั้น ภิกษุที่เป็นทูตร่วมไปด้วยก็ชี้แจงให้ภิกษุวัชชีบุตรทราบต่างพากันโกรธเคืองพระยสะ อ้างว่า การที่พระยสะไปพูดกับคนเหล่านั้นเป็นการไปแจ้งความแก่คฤหัสถ์โดยมิได้รับแต่งตั้งจากสงฆ์ จึงควรอุกเขปนียกรรม (ยกเสียจากหมู่ ไม่ให้ใครคบด้วย)



การสังคายนาครั้งที่ ๒

พระยสะ กากัณฐกบุตร จึงหนีไป ชวนพระเถระที่เห็นแก่ธรรมวินัยหลายรูป ซึ่งเป็น
ประมุขสงฆ์อยู่ในที่ต่าง ๆ เช่น พระสัพพกามี พระสาฬหะ พระอุชชโลภิตะ (บางแห่งว่า ชุชชโลภิตะ)
พระवासกะคามิกะ ๔ รูปนี้ เป็นผู้แทนคณะสงฆ์ฝ่ายตะวันออก พระเรวตะ พระลัมภูตะ สาธนาวิ
พระยสะ กากัณฐกบุตร พระสุมณะ ๔ รูปนี้ เป็นผู้แทนคณะสงฆ์ฝ่ายตะวันตก (ชาวเมืองปาฐา)
รวมทั้งพระอรหันต์ทั้งหลายเป็นอันมาก ถึง ๗๐๐ รูป ประชุมกัน ณ วาฬิการาม โดยมีพระอชิตะ
ผู้มีพรรษา ๑๐ เป็นผู้ปูอาสนะ วินิจัยวัตถุ ๑๐ ประการ แสดงที่มาที่ทรงห้ามไว้ ปรับอบัติไว้
อย่างชัดเจน ชี้ขาดด้วยมติของสงฆ์ ให้วัตถุ ๑๐ นั้นผิดธรรมเนียมวินัย มิใช่สัตตกาศนา

(ประวัติการทำสังคายนาทั้งสองคราว คือครั้งที่ ๑ และครั้งที่ ๒ นี้ มีมาในพระไตรปิฎก
ด้วยเห็นได้ว่าเป็นการเพิ่มไว้เมื่อสังคายนาครั้งที่ ๓ เพื่อให้เป็นหลักฐานความเป็นมาแห่ง
พระธรรมวินัย)

จบความย่อแห่งพระไตรปิฎก เล่ม ๗